

Geliş Tarihi: 10.08. 2021

Kabul Tarihi 08.09.2021

HETERODOKS İKTİSADIN TÜRKİYE'DEKİ YANSIMASI: LİSANS ÜSTÜ TEZLER ÜZERİNE BİR İNCELEME (1990-2019)*

Gülizar KOCADAĞ*

Servet AKYOL**

Özet

İktisat disiplini genellikle iki farklı kategoriye ayrılmakta, heterodoks iktisat ve ortodoks iktisat olarak tanımlanmaktadır. Ancak disiplin içerisinde bu iki yaklaşımı birbirinden ayırt etmek zordur. Bu çalışma heterodoks iktisat üzerine odaklanmaktadır. Heterodoks iktisat yaklaşımlarının temel prensibi ana akım ortodoks ve neo-klasik iktisada muhalif olmaktır. Fakat heterodoks iktisadın homojen bir yapısının olmadığı özellikle altı çizilmelidir. Bu çalışmada heterodoks iktisadın görece dar ama büyük ölçüde kabul gören bir tanımı benimsenmektedir. Marxist-Radikal İktisat, Post-Keynesian İktisat, Cambridge İktisadı, Sraffacı İktisat, Kurumsal İktisat, Tarihçi Okul, Avusturya Okulu, Neo-Avusturya Okulu, Kamu Tercihi Teorisi, Feminist İktisat, Sosyal İktisat ve Evrimci İktisat bu çalışmada heterodoks iktisatı temsil etmeleri için seçilen okullardır.

Çalışmanın amacı heterodoks iktisadın Türkiye'de lisansüstü çalışmalarda izlerini sürmektir. Çalışmada, Türkiye üniversitelerinde 1990-2019 döneminde yazılan yüksek lisans ve doktora tezleri tespit edilerek heterodoks geleneklerin varlığı araştırılmaktadır. Çalışma bir yandan Türkiye'deki heterodoks iktisadın bugünkü durumunu ortaya koyarken bir yandan da bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılara bir yol haritası çizmeyi amaçlamaktadır. Heterodoks iktisat tezlerini tespit edebilmek için bir dizi anahtar kelime belirlenmiştir. Anahtar kelimeler JEL sınıflandırmasına ve diğer akademik dergi ve yayınlarda yer alan anahtar kelimelere göre belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre heterodoks bakış açısıyla yazılmış tez sayısının çok sınırlı olduğu söylenebilir. Ancak 2000'lerden itibaren heterodoks bakış açısıyla yazılmış tezlerin sayısının arttığı gözlenmektedir. Çalışmanın bulguları ışığında heterodoks iktisadın sadece eski ve "merkez" üniversiteler ile görece yeni kurulmuş bir kaç üniversite de popüler bir çalışma konusu olduğu söylenebilir. Heterodoks iktisat perspektifiyle yazılmış tezler genellikle Marmara, Ankara, İstanbul, Gazi, ODTÜ ve Hacettepe üniversitelerinde yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte heterodoks iktisat Akdeniz, Dokuz Eylül, Mersin, Eskişehir Osmangazi, Dicle, Çukurova ve Niğde Ömer Halisdemir üniversitelerindeki akademisyenler için de yavaş yavaş popüler hâle gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Heterodoks İktisat, Ortodoks İktisat, Ana Akım İktisat, Lisansüstü Tezler, Türkiye Üniversiteleri

A REFLECTION OF HETERODOX ECONOMICS ON TURKEY: A STUDY ON POSTGRADUATE THESES (1990-2019)

Abstract

The discipline of economics is generally classified into two different categories, and these two categories are usually defined as orthodox economics and heterodox economics. However, it is not easy to distinguish orthodox and heterodox approaches from each other within the discipline. This study focuses on the heterodox economics. The main partnership of approaches within heterodox economics is to oppose the traditional mainstream orthodoxy and the neoclassical economics. But it is important to emphasize that there is not a heterodox economics which is homogenous. In our work we adopt a definition of heterodoxy which is relatively narrow and widely accepted in the literature. The schools selected here as the representatives of heterodox

* Bu çalışma Gülizar Kocadağ'ın "Heterodoks İktisat/Maliye Yaklaşımının Türkiye'deki Yansıması: 1990-2018" adlı yüksek lisans tez çalışmasından yola çıkarak hazırlanmış; tez sahibinin onayı ile teorik kapsamı güçlendirilerek ve veri seti genişletilerek tamamlanmıştır.

* Doktora Öğrencisi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye ABD, Antalya, Türkiye. kocadaggulizar@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7600-652X

** Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Antalya, Türkiye. sakyol@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5360-2660

economics are Marxist-Radical Economics, Post-Keynesian Economics, Cambridge Keynesians, Sraffian Economics, Former Institutional School, Historical School, Austrian School, Neo-Austrian School, Public Choice Theory, Feminist Economics, Socio-Economics and Evolutionary Economics.

The objective of this study is to track the traces of heterodox economics in postgraduate studies in Turkey. In the study, the reflections of heterodox traditions on postgraduate dissertations written in the universities in Turkey between 1990 and 2019 are investigated. This study, on the one hand, is revealing the current state of the heterodox traditions in Turkey, on the other hand, it aims to provide a roadmap to researchers who want to study in this field. We determined a number of "keywords" sets to identify postgraduate theses. The set of keywords is based on the JEL classification and the keywords of other academic journals and publications. Based on the findings one can argue that the number of the dissertations adopting the perspective of heterodox economics is still limited. However, it is observed that there has been an increase in the number of the thesis adopting heterodox economics perspective since 2000s. One can also observe that heterodox economics is only popular in some of the oldest universities and started to become popular in a few universities established relatively recently. Heterodox economics thesis are mainly concentrated in old and "central" universities, such as Marmara, Ankara, Istanbul, Gazi, METU and Hacettepe. One can see that heterodox economics is becoming popular slowly among the scholars from Akdeniz University, Dokuz Eylül University, Mersin University, Eskişehir Osmangazi University, Dicle University, Çukurova University and Niğde University.

Keywords: *Heterodoks Economics, Orthodox Economics Mainstream Economics, Post Graduate Theses, Turkish Universities*

GİRİŞ

Bugün iktisat olarak adlandırılan disiplin ortaya çıktığı dönemde *ekonomi politik* olarak tanımlanmaktaydı (Üşür, 2003). Ekonomi politik zenginlik, birikim, değer, bölüşüm ve sınıf gibi kavramlarla iktisadi olguları ele alırken sosyoloji, tarih ve sosyal bilimlerin diğer alanlarından bugün olduğu gibi soyutlanmamıştır. Bir yüzyıl sonra ekonomi politikten iktisada evrilirken, temel kavramlar ve sorunlar yerini kıtlık, fayda, birey ve tüketime, sosyal bilimlerle ilişkiler ise yerini matematik ve fiziğin gösterişli dünyasına bırakmıştır. Başka bir deyişle, ekonomi politikteki zenginlik yerine refah, birikim yerine kar, değer yerine fiyat, sınıf yerine gelir grupları ikame edilmiş, sınıf ve toplum temelli analizler bireye ve bireysel faydaya indirgenmiştir. 19. yy. sonlarında gerçekleşen “yöntem tartışması/savaşları” ile iktisat disiplini içinde pozitif bilimleri temel alan, bireycilik ve evrensel kurallar bağlamında bir bilim olma iddiasındaki yaklaşım, sosyal bilimlerin kendine özgü yapısı olduğu ve pozitif bilimlerden farklı yöntemleri kullanması gerektiğini öne süren yaklaşımlar karşısında egemen konuma gelmiştir. Burada vurgulanması gereken nokta tarihsel yaklaşım olmaksızın bir iktisadi ilişkiyi, süreci yeterince anlamak, bunu toplumsal varoluşunun siyasal, teknolojik, kültürel vb. yöneleriyle olan dinamik bağlarının bütünlüğü içinde kavramanın mümkün olmamasıdır. Neoklasik iktisat böylece iktisadi analizi dar bir alana sıkıştırmış ve onu tarihsel ve toplumsal bağlarından soyutlamıştır (Dowd, 2008, s.29). Bu durum neoklasik iktisadın ana akım içinde ortodoks oluşunun da bir işaretidir. Neoklasik ortodoksinin bu hâkimiyeti 20. yy. ilk yarısında Keynes’in düşünceleri ile önemli ölçüde zayıflamıştır. Buna karşın, disiplin içindeki iki atılım ortodoks geleneğin yönelimini ve doğasını önemli ölçüde etkilemiştir. Bu atılımlardan ilki 1950’li yıllarda, matematiksel bir dil kullanarak, teknik açıdan mükemmel hâle getirdiği metodolojiyi ve rasyonel seçim teorisini, sadece iktisat alanı için değil de insani eylemlerin tamamını incelemek için kullanmaya başlamasıdır. 1970’lerde ortaya çıkan ikinci atılım ise doğa bilimlerinin yeni gelişen çağdaş tür ve yöntemlerinin iktisada taşınarak çeşitlendirilmesi şeklinde olmuştur. Ortodoksi içinde klasik oyun teorisi, evrimci oyun teorisi, davranışsal iktisat, evrimci iktisat, deneysel iktisat, nöroiktisat, kompleksite iktisadı gibi yaklaşımların varlık kazanmaya başlaması bu durumun bir yansımasıdır (Yılmaz, 2012, s.5). Ancak bu yaklaşımlar, ortodoks anlayışın ana tercihine bağlı kalarak farklı disiplinleri iktisat içine taşıyarak egemen konumunu sürdürmeye çalışmıştır.

İktisat disiplini içinde ortodoks/ana akım düşüncenin dışında ve karşısında bir başka iktisadi gelenekten söz edilebilir: heterodoks² iktisat. Bu gelenek, Marx ve Veblen’in kendi dönemindeki yerleşik klasik ve neoklasik iktisadi eleştirisiyle başlamıştır. Ana akım karşısında “muhalif” bir konumda olan bu yaklaşımların disiplin içinde ve dışında olmak üzere farklı gündemleri olmuştur. Bu yaklaşımlar 20. yy ortalarına kadar görece sınırlı bir düzeyde kalmış, ancak 1970’lere gelindiğinde kapitalist dünya ekonomisi ve siyasetindeki değişimin de etkisiyle artış göstermiştir. Bu artış büyük ölçüde biri Marksist diğeri de Keynesyen gelenekten kaynaklanmıştır. 1990’lı yıllarda disiplin içindeki farklılığı göstermek amacıyla “yeni” bir kavram olarak “heterodoks iktisat” yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kavram bir nevi şemsiye niteliğindedir. Heterodoks iktisat içindeki yaklaşımların temel ortaklıkları geleneksel olana, ana akıma, ortodoksiye ve neoklasik iktisada karşı olmaktadır.

Bu çalışma yukarıda sözü edilen heterodoks iktisadı konu edinmektedir. Ne var ki, disiplin içinde Ortodoks-heterodoks yaklaşımları ayırmak çok kolay değildir. Akademik dünyaya bakıldığında kimi üniversitelerde, dergilerde, araştırma merkezlerinde Ortodoks-heterodoks ayırım çok net iken, kimi yerlerde ise böyle bir ayırım yapmanın çok da mümkün olmadığı gözlenmektedir. Heterodoks yaklaşımların görece az ilgi çekmesi, akademik açıdan

² Wrenn (2007, s. 98) muhalefet ve eleştiri tanımının iktisadi düşünce tarihinde kullanılmış olsa da heterodoks teriminin görece yeni olduğunu ifade etmektedir. Terim, ilk defa Allan Gruchy’nin 1947 tarihli “Modern İktisadi Düşünce” adlı kitabında Veblen ve diğer heterodoks iktisatçıları tanımlama bağlamında kullanılmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında heterodoks teriminin kullanımı hızla yaygınlaşmıştır.

cazip olmaması ve sıklıkla da göz ardı edilmesi nedeniyle bu alandaki çalışmalar oldukça sınırlıdır.

Bu gerçeklerden hareketle, çalışmanın amacı “heterodoks” olarak tanımlanan geleneklerin Türkiye’de lisansüstü çalışmalarda izlerini sürmektir. Bu kapsamda Türkiye üniversitelerinde 1990-2019 döneminde yazılan yüksek lisans ve doktora tezleri incelemek ve elde edilen verilerden hareketle heterodoks çalışmaların sayısını ve bu alana olan ilgiyi saptamaktır. Çalışma bir yanıyla Türkiye’de heterodoks geleneklerin mevcut durumunu ortaya koyarken, diğer yanıyla bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılara bir yol haritası sunmayı da amaçlamaktadır.

Çalışmada ilk olarak ana akım-ortodoks ve neoklasik iktisat kavramları ve birbirileri ile olan ilişkisi incelenmekte ve devamında heterodoks iktisadın tanımlanmasına yönelik literatür ele alınmaktadır. İzleyen bölümde heterodoks iktisat ile ana akım-ortodoks iktisadın sınırları belirlendikten sonra heterodoks iktisadın izlerini sürebilmek için Türkiye özelinde kavramsal bir çerçeve sunulmakta ve elde edilen bulgular yorumlanmaktadır. Sonuç bölümünde ise heterodoks iktisat geleneklerinin Türkiye’deki yansımaları değerlendirilmektedir.

Ana akım-Ortodoks-Neoklasik İktisat: Karmaşık İlişkiler

Sınıflandırma eylemi bir disiplinin geniş ve karmaşık yapısını anlamada oldukça faydalıdır. Buna karşın sınıflandırma, ilgili alanda birçok metodolojik konunun, sınıflandırma gerekçelerinin ve güç yapılarının göz ardı edilmesine de yol açabilir. Sınıflandırma ile ortaya çıkan ikilik mevcut yapıların statik bir görünümünü sunar ve bu nedenle zamanla ortaya çıkan değişimi açıklamak daha güç bir hâle gelebilir. Böylesi bir durum kendini iktisat disiplini içinde de göstermektedir.

İktisat disiplini en geniş anlamda ana akım ve muhalif iktisatçılar olarak ayrıştırılabilir. Bu genel ayrıştırma gerekli olsa da tam anlamıyla bir açıklama sunamaz. Bu nedenle bu ikili ayrıştırma anlaşılması için ana akım-ortodoks-neoklasik iktisat kavramlarının en azından genel tanımlarının ve sınırlarının belirlenmesi gerekir. Tartışmanın merkezindeki sorun, günümüzde sınırları birbirine karışan ana akım, ortodoks ve neoklasik iktisat kavramlarının net olarak tanımlanması ve sınırlarının çizilmesindeki güçlüklerdir³. Gerek ekonomik olayların doğası gerekse iktisat mesleğinde gözlenen değişimler bu ayrımların yapılmasını zorlaştırmaktadır. Bu kavramlar arasındaki ilişkileri genel hatlarıyla belirlemek iki açıdan önemlidir. Birincisi ana akım iktisadi düşüncenin kapsamını ve içinde barındırdığı farklı iktisadi ekollerin konumunu belirlemek, ana akım iktisadın sınırlarını çizmeyi kolaylaştıracaktır. İkincisi ise ortodoks-heterodoks karşılaştırmasında ana akım iktisadın ortodoksisi ile muhalif ortodoksinin belirlenmesine yardımcı olacaktır. Bu bir anlamda ortodoks-heterodoks ikiliğinin anlaşılmasına da katkı sağlayabilecektir.

Ana akım iktisat kavramı bir iktisadi okul olmamasına rağmen, kullanışlı ve ilginç bir kavram olagelmıştır. Ana akım iktisadın neyi kapsadığını söylemek oldukça zordur. Kavram genellikle ders kitaplarında okutulan iktisat olarak tanımlanmaktadır. Ana akım iktisat kimi zaman modern iktisadı tanımlamak için de kullanılmaktadır. Eren’e (2012) göre ana akım iktisadın gelişimi iki çizgide ele alınabilir. İlki genel denge kuramı sürecinde, evrimci oyun kuramı, deneysel iktisat ve çoklu dengedir. İkincisi ise karmaşıklık kuramıdır. Bu kuramda dinamik ve tekrarlayıcı süreç birlikte ele alınmaktadır. Ana akım iktisat eklektik, kendi içinden ve dışından ortaya çıkan gelişmelere açık bir yapıdadır. Bu özellik yeni ortaya çıkan durumlara uyum sağlamayı kolaylaştırmakta ve onun ortodoks olarak tanımlanmasını güçleştirmektedir. Aynı zamanda ana akım iktisadın yeni gelişmelere açık olması onu modern iktisat konumuna taşımaktadır (Eren, 2012, s. 10).

³ Kuşkusuz, Ana akım, Ortodoks ve Neoklasik iktisat arasındaki çizgileri çizmek bu çalışmanın amacını ve kapsamını aşmaktadır. Buradaki amaç ortodoks-heterodoks ikiliğinin anlaşılmasını kolaylaştırmak için sınırlı bir çerçeve içinde konuyu ele almaktır. Neoklasik iktisadın anaakım ve ortodoks konumunun ayrıntılı ele alınışı için Bilir’e (2019a) bakılabilir.

Colander vd., (2004, s. 490) göre ana akım iktisat “sosyolojik olarak tanımlanan bir kategorinin önemli bir parçasıdır. Ana akım özellikle ileri gelen araştırma merkezleri, dergiler, örgütler, akademik kurumlarda hâkim/egemen olan bireylerin sahip olduğu düşüncelerden meydana gelmektedir”. Ana akım iktisat, meslekte elitlerin kabul edilebilir bulunduğu fikirlerden oluşur; burada 'elit' ile en iyi yüksek lisans okullarının önde gelen ekonomistleri kastedilmektedir. Tarihsel olarak belirlenmiş bir okulu tanımlayan bir terim değil, meslekte en iyi okulların ve kurumların entelektüel olarak sağlam ve üzerinde çalışmaya değer gördüğü inançları tanımlayan bir terimdir. Bu nedenle, ana akım iktisat genellikle mesleğin son ortodoksisi olarak nitelendirilenden daha geniş ve daha eklektik bir yaklaşımı temsil etmektedir.

Dequech (2007, s. 281) de ana akım iktisadı benzer şekilde tanımlamaktadır. Ona göre ana akım iktisat “en prestijli üniversitelerde ders vermek, en gözde dergilerde yayın yapmak, en önemli araştırma merkezlerinden fon/destek almak ve en prestijli ödülleri kazanmaktır”. Stockhammer ve Ramskogler (2013, s. 46) ana akım iktisadı belirli bir teori içerisinde tanımlamak yerine genel bir zemin biçiminde tanımlamakta ve iki boyuta vurgu yaparak ana akım iktisadın kurumsallığına dikkat çekmektedir. İlk boyut önde gelen dergilerde yayınlanan çalışmaları (tanınmış araştırma merkezlerindeki iktisatçıların çalışmaları) kapsamaktadır. İkinci boyut ise ekonomi politikası oluşturan kurum ve hükümetlerin politikalarının teorik oluşumuna yol açan politikalarıdır. Bu tanımlar ana akım iktisadın sadece akademik işler olmadığını aynı zamanda politika yapım süreçlerini de etkilediğini göstermesi açısından önemlidir.

Teolojik bir kavram olarak iktisat disiplinine ithal edilen diğer kavram ise ortodoksidir. İktisat disiplini içinde sıkça kullanılmasına karşın, kavram disiplinin sürekli değişen doğasından dolayı tarihsel olarak farklı geleneklerin baskın hâle gelmesi durumunu göstermektedir. Başka bir deyişle, ortodoksi, ana akım iktisadın tahakküm kurma biçimi olarak tanımlanabilir. Bu anlamda hiçbir disiplin içinde bulunmayan, iktisat disiplinine özgü bir özelliktir (Batifoulier vd., 2018, s. 84). Colander vd., ise (2004, s. 490) ortodoksiyi şöyle ifade etmektedir; “geriye dönük entelektüel bir kategori olarak ortodoks terimi, dinamik ve sürekli bir değişim içerisindeki iktisat mesleğinin statik bir temsilidir ve dolayısıyla asla iktisat alanının mevcut durumunu tam olarak betimleyemez”. Bu açıklamaya göre ortodoksi hem iktisat disiplini içinde değişmeyen statik bir boyutu hem de baskın olan düşünce okulunu temsil etmektedir. Çoğu zaman günümüz ortodoksisi olarak neoklasik okul kastedilir. Ancak modern ana akım dikkate alındığında bu kavramın neoklasik iktisat kavramından farklılık gösterdiğinin altını çizmek gerekir. Ortodoks iktisatçı neyin bilimsel bir önerme ya da bilimsel sonuç olarak kabul edilip edilmeyeceğine karar verdiği gibi, çözülmesi gereken problemin hem kendisini hem de çözme biçimini tanımlamaktadır. Ortodoks iktisat, bilimsel temellere dayanmayan bir tahakkümün sonucu olarak ortaya çıkmış olduğu için aslında bu sıfatla adlandırılanlar bu tabiri reddetmektedir. Daha açık ifadeyle, eğer bir iktisatçı ortodoks-heterodoks iktisat ayrımını inkâr ediyorsa bu bir nevi ortodoksle karşı karşıya olduğunu gösteren bir ipucu olarak değerlendirilebilir (Batifoulier vd., 2018, s. 84-85).

Ortodoks iktisat genel olarak yakın dönemde en baskın düşünce okulu olarak sınıflandırılan iktisadi düşünce tarihçelerini tanımlamaktadır (Colander vd., 2004, s. 490). Başka bir deyişle, ortodoksi iktisat disiplini içinde genel kabul görmüş yaklaşımlara sahip uygulamalar biçiminde de tanımlanabilir. Burada vurgulanması gereken nokta kavramın disiplin içinde egemen paradigmayı meydana getiren yaklaşımları nitelemek için kullanılmasıdır. Ortodoks iktisat içinde varlık gösterdiği sosyal bilimlere bakışı, araştırma nesnesine ve yöntemine yönelik ayırıcı vurgusu, kullandığı dil ve matematik ile olan ilişkisi ile farklılaşmaktadır. Fine ve Milonakis (2014, s. 23) iktisat emperyalizmi bağlamında günümüz ortodoksisinin de içinde barındırdığı üç temel indirgemeciliğin varlığından söz etmektedir. Birincisi bireyin en önemli analitik yapı taşı olmasıdır. Kolektif aktörlerin -özellikle sınıfların-

analizlerin temel birimi olan temsili bireylerle yer değiştirmesidir. Böylelikle kolektif aktörler hiçbir biçimde dikkate alınmayarak bir indirgemecilik ortaya çıkmıştır. İkincisi ekonominin, piyasa ilişkilerinin toplumsal bağlamdan bağımsız kabul edilerek “iktisadi olmayan” veya toplumsal unsurların göz önüne alınmadığı piyasa arz ve talebine indirgenmesidir. Başka bir deyişle, ekonomi piyasa arz ve talebine hapsedilmiştir. Üçüncüsü ekonomik analizin üzerine temellendiği ilkelerin tarihle bağları koparılarak analiz edilmesidir. Benzer şekilde Gürkaynak ve Güven (2002/2003, s. 11) de ortodoksiyi üç temel kavram etrafında tanımlamaktadır; *optimizasyon, denge ve matematik*. Bu durumda iktisat günümüz için insan seçimleriyle ilgilenen, bu seçimleri bir optimizasyon sorusunun çözümü olarak anlamaya çalışan bir disiplin niteliğindedir. Bu biçimiyle içinde sadece belirli işlere yarayacak aletlerin olduğu bir alet kutusu olarak nitelendirilebilir.

İktisat disiplini içinde günümüz ortodoksisinin ne olduğu konusunda bir uzlaşma yoktur. Kimi yazarlar ortodoksi ile neoklasik iktisadı farklı değerlendirmekte kimileri ise birbirinin yerine kullanma eğilimindedir (Lawson, 2006, s. 486). Bazı farklılıkları ihmal etmek pahasına Neoklasik iktisadın günümüz açısından tek başına olmasa da hâkim yaklaşım olarak ortodoksiyi temsil ettiği söylenebilir. 1870’lerde ortaya çıkan neoklasik iktisadın zaman içinde önemli bir değişim geçirdiği kabul edilse bile temel noktaları şu şekilde ifade edilebilir (Colander, 2000, s. 135-136; Dequech, 2007, s. 280; Eren, 2009, s. 4):

- Veri zamanda kaynakların dağılımı
- Faydacılık
- Marjinalizm
- Rasyonellik
- Yöntemsel bireycilik
- Genel denge
- Belirsizliğin göz ardı edilmesi

Arnsperger ve Varoufakis (2006) sınırlı rasyonel aktörler, piyasa temizlenmesi, bireycilik ve Pareto optimallik gibi temel unsurların birçok yaklaşım tarafından benimsendiğini bu nedenle neoklasik iktisadın tanımlanmasında yeterli olmayacağını öne sürmektedir. Yazarlar bunun yerine neoklasik iktisadın kaybolmayan üç temel özelliği olduğunda ısrar etmektedir. Bunlar; “metodolojik bireycilik”, “metodolojik enstrümantalizm” ve “metodolojik dengedir” (dengenin aksiyomatik dayatması). Dolayısıyla bu üç varsayım eski veya yeni neoklasik iktisadın kalbinde yatan en temel unsurlardır. İster genel denge teorisi, evrimsel oyun teorisi, ister Walrasian denge teorisi, sosyal seçim teorisi, endüstriyel ekonomi, ekonomik coğrafya, yeni politik ekonomi, analitik Marksizm, kamu tercihi ekonomisi vb. yaklaşımlar olsun, üç meta-aksiyoma sadık kalmaktadır.

Neoklasik teorisinin özgünlüğü, ekonomik sonuçları insanın doğuştan gelen doğasının belirlediğini kabul eder. Buna göre insanlar, bir toplumda mümkün olan en fazla zenginliği üretebilmek için gerekli olan rasyonel kavrayışa ve üretken yeteneklere yapıları gereği sahiptirler. İhtiyaç duydukları şey, insanın içindeki özünü serbest bırakacak ve bu özün potansiyelini açığa çıkaracak, yani mümkün olan en fazla birey için maksimum refahı sağlayacak optimal bir toplum düzenidir. Neoklasik teori her bireyin refahını o bireyin mal ve hizmet tüketimi açısından tanımlamaktadır. Tüketim ne denli artarsa refah da o denli artacaktır (Wolff ve Resnik, 2016, s. 78). Neoklasik iktisat insan doğasını değiştirmeyen ve rasyonel davranan birey üzerine temellendirir. İnsan davranışlarını zamansal, mekânsal ve sosyolojik bağlamından yalıtarak soyut matematiksel denklemlerle piyasalardaki davranış ve tercihlerine odaklanır. Heterodoks iktisat en başta ana akım iktisadın bu yapısına karşı çıkmaktadır.

Sonuç olarak, iktisat disiplinine günümüzde hâkim olan neoklasik iktisat, iktisat disiplininin ortodoksisini temsil etmektedir. Bu durumun en net ifadesi ise, neoklasik iktisatçıların bireysel, fayda temelli ve matematiksel analiz yöntemine olan bağlılıklarıdır.

Dolayısıyla neoklasik iktisat, disiplinin statik ve geleneksel yönünü yansıtmaktadır. Bununla birlikte, neoklasik iktisat ana akım iktisadın da bir parçasıdır, ancak ana akım iktisat sadece neoklasik iktisattan ibaret değildir. Yakın zamanda ortaya çıkan neoklasik iktisat dışındaki yaklaşımları da kapsamaktadır. Klasik-evrimci-davranışsal oyun teorileri, davranışsal iktisat, deneysel iktisat, nöroiktisat ve yeni-kurumsal iktisat ana akım iktisadın neoklasik iktisat dışındaki üyeleridir (Bilir, 2019aa, s. 76).

Heterodoks İktisadı Tanımlamak

Heterodoks iktisadı tanımlama ve sınırlarını çizmeden önce neden heterodoksiye ihtiyaç olduğunu vurgulamak anlamlı olabilir. Hodgson (2019, s. 82) her düşünce okulunun ortak bir varlık nedenine ihtiyaç duyduğunu ifade eder. Bu durum gerçek dünyada belirli bir araştırma alanının veya bir dizi fenomenin incelenmesi, belirli bir teorik yaklaşımın geliştirilmesi veya desteklenmesi (fayda maksimizasyonu veya evrim teorisinin kullanımı gibi); belirli bir dizi analitik tekniğin (ekonometri veya oyun teorisi veya ajan tabanlı modeller gibi) tanıtılması ve geliştirilmesi ile tanımlayıcı bir problem alanındaki politikaların teşvik edilmesi veya geliştirilmesi (çevre, barış veya ekonomik gelişme gibi) gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Heterodoks iktisadın varlığına yönelik bir diğer ihtiyaç mevcut düşünce ve yaklaşımların açıklamalarının yeterli görülmemesidir. Bu bağlamda iktisat disiplini ile uğraşanların bir bölümü açısından ana akım ya kısmen ya da tamamen yeterli bir açıklama sun(a)maz. Ana akım iktisat toplumsal sınıflar açısından güç ve çatışma problemlerini ya görmezden gelir ya da çözüme yetersiz kalır. Ekonomik büyümenin kaynakları ve sermaye birikimi açısından kaynak tahsisi problemini aşırı basitleştirir ve ekonomik kurumların eleştirisini yeterince yapmaz. Bununla birlikte, eşitsizlik ve yoksulluk sorununu ya ihmal eder ya da toplumsal, tarihsel ve yapısal bağlarından bağımsız ele alır. Bu sorunlar temelde ana akım araştırma programının entelektüel olarak dar olmasından kaynaklanır (Foley, 2013). Aksine heterodoks iktisat her ekonominin büyüme, tahsis ve bölüşüm gibi temel sorunlarını tarihsel ve toplumsal bağlamında ele alır ve bu çerçevede değerlendirir.

Lee'nin de (2011a; 2013) ifade ettiği gibi, heterodoks iktisat özel bir terimdir, klasik politik iktisat veya neoklasik iktisat gibi, toplumsal tedarik sürecinin açıklanmasını amaçlayan çağdaş teorilerin belirli bir grubunu ifade etmektedir⁴. Ana akımdan farklı olarak toplumsal artık, birikim, adalet, sınıf, cinsiyet ve ırk açısından toplumsal ilişkilere, tam istihdam, ekonomik ve sosyal yeniden üretim konularına vurgu yapmaktadır. Böylece, bilimsel araştırma alanı olarak, heterodoks iktisat toplumsal artığın üretiminin tarihsel süreçlerindeki değişimleri, toplumun yinelenen ihtiyaçlarını karşılamak için mal ve hizmetlerin akışının sağlanmasını ve bu faaliyetlere katılanların refahının artırılmasını amaçlar ve inceler. Lee'nin tanımıyla, "heterodoks iktisat toplumsal tedarik sürecinin tarihsel bir bilimdir" ve bu heterodoks iktisadın genel araştırma gündemini oluşturur. Böylelikle iktisat teorisi kapitalist bir toplum içinde toplumsal teminin tarihsel sürecinin teorik açıklaması olarak tanımlandığında, asıl meselede toplumsal tedarik sürecinin parçası olan faktörlerin açıklanmasına odaklanır. Bu faktörler; kaynak kullanımı ve yapısı, sosyal isteklerin yapısı ve değişimi, üretim yapısı ve devlet, hane halkı ve ticari girişimin yeniden üretimi bunlarla ilgili kurumlar ve örgütler olarak karşımıza çıkar (Lee, 2013, s. 106).

Heterodoks iktisadın tanımlanmasında önemli bir unsur da çoğulculuk ve kimlik konusudur. Heterodoks iktisat ana akım iktisada bir alternatif olmasına rağmen, heterodoks olmak ayrılıkçılığı teşvik etmek anlamına gelmez. Heterodoks iktisatçılar kendilerini iktisatçı olarak değerlendirirler, fakat heterodoks iktisatçılar olarak kendilerini eşit kabul ederler. Bu toplumsal tedarik sürecinin incelenmesinde farklı paradigmatik yaklaşımların varlığının dikkate alınması anlamına gelir. Farklı bakışların bir arada olması, çoğulculuk anlamında heterodoks iktisatçılar için önemli bir değerdir. Çoğulculuk heterodoks kimlik açısından iki

⁴ Heterodoks iktisat kavramının kullanımı ve kısa bir tarihçe için Lee'ye (2011b) bakılabilir.

önemli anlama sahiptir. İlk entelektüel hoşgörüdür (dinsel, siyasal ve ırksal hoşgörü gibi) farklı paradigmalara sahip olma hakkına sahip olmasını ifade eder. Çoğulculuğun ikincil anlamı bir paradigma karşısında veya bir paradigma içinde farklı teorik görüşler bağlamındaki angajmandır. Burada vurgulanması gereken nokta hem ana akım hem de heterodoks iktisadın paradigmalara içi çoğulcu iken, sadece heterodoks iktisadın paradigmalara arası çoğulcu olmasıdır (Lee, 2013, s. 120).

Backhouse (2000; 2004) heterodoks iktisadın tanımlanmasında iki farklı kavram seti kullanmaktadır. Bunların ilki *kendini tanımlama* (self-identification), *sosyoloji* ve *temel varsayımlar* (core assumptions) üzerine kurulu iken diğeri *anlaşmazlık* (disagreement), *tartışma* (controversy) ve *muhalif* (dissent) olma kavramları üzerine inşa edilmektedir. Kendini tanımlama bir iktisatçının bilinçli olarak iktisatta hâkim yöntemin kendisini tatmin etmediğinin farkında olmasını ve alternatif bir yönelime girmiş ise heterodoks olarak tanımlanabileceğini ifade eder. İlk kavram seti içinde yer alan sosyoloji disiplini içinde hâkim yaklaşımdan ayrılarak kurumsallaşan bir düşünce okulu olduğunda ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda heterodoksi farklı konferansları ve dergileri olması açısından tanımlanır. Temel varsayımlar ise iktisat disiplini hakkında farklı temel inançlara sahip olunmasını, farklı teorilerinin ve teorileştirme biçimlerinin farklı nitelikleri gösterdiklerine inanılmasını ifade eder. Yazara göre tüm bunlar heterodoksi için gerekli koşulları oluşturur. Bu tanımlama çok katı olmakla birlikte, mevcut düşünce okullarının sınıflandırılmasını ve heterodoksiyi ortodokside ayırmayı kolaylaştırır. Örneğin reel iş çevrimleri teorisi, ekonomi hakkında ayırıcı inançlara sahiptir, fakat sosyoloji ve kendini tanımlama kriterleri açısından heterodoksi olarak tanımlanamaz. Yeni kurumsalcı iktisat kendini tanıma kriteri açısından heterodoks değildir ve birçok ortodoks iktisatçının paylaştığı iktisat hakkındaki temel inançları tartışmalıdır. Aksine Marksist, Post-Keynesyen, Eski Kurumsalcı, Radikal ve Avusturya iktisadı üç kriteri de yerine getirmektedir (Backhouse, 2000, s. 149).

Backhouse'ın ikinci kavram seti benzer şekilde tanımlama ve terminoloji üzeri kuruludur. Anlaşmazlık kavramı başlangıç noktasını oluşturur. Bilim insanlarının bir bilgi iddiasında bulunması aynı zamanda başka birilerinin açıklamalarına meydan okuması anlamına gelecektir. Tartışma anlaşmazlık ötesine geçen bir aşamaya gelindiğinde, anlaşmazlığın göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir durum olarak tanımlanmaktadır. Bunun ne kadar süreceği, söz konusu konuların önemine ve derinliğine bağlıdır. Muhalif olma kavramı “normal” anlaşmazlığı aşan bir anlaşmazlık olarak nitelendirilmektedir. Bu konuda not edilmesi gereken ilk şey muhalif olmanın simetrik olmamasıdır. Anlaşmazlık simetriktir, çünkü iki tarafında pozisyonları eşitsizliği ifade etmez. Tersine, muhalif olma içeridekileri ve dışarıdakileri belirttiği gibi bazı sınırları da göstermektedir. Burada tanımlandığı biçimiyle, muhalif olma heterodokside daha geniş bir kavramdır. Heterodoks gruplar belirli bir biçimde kurumsallaşmış, örgütlenmiş gruplardır ve ortodokside farklılaşan ortak varsayımları paylaşırlar. Heterodoks gruplar açıkça muhalif konumdadırlar. Muhalif olma ise heterodoksiyi de içerecek daha geniş bir çerçevedir. Bu nedenle, heterodoks olarak sayılmayan diğerlerini de kapsamaktadır⁵ (Backhouse, 2004, s. 262-266).

Dequech (2007) iktisat disiplini içinde en genel sınıflandırma kavramları olarak ortodoks, heterodoks ve ana akım etiketlerinin kullanıldığını ancak çoğu zaman böyle bir sınıflandırmanın son derece karmaşık olduğunu dile getirir. Öyle ki, neoklasik ve ana akım iktisat arasındaki kavramsal ilişkinin karmaşık hâle gelmesi, heterodoks iktisadın tanımlanmasını daha da problemlili hâle getirmektedir. Dequech, heterodoks iktisadi entelektüel ve sosyolojik bağlamda ve kavrama yüklenen negatif ve pozitif anlamlar etrafında tanımlanmaktadır. Bu bağlamda heterodoks iktisat herhangi bir şeyden farklı olarak negatif

⁵ Ortodoks muhalif olarak mükemmel örnek J. Stiglitz'dir. Başka bir muhalif örneği dengesizlik iktisadı veya temizlenmeyen piyasalar yaklaşımıdır (Backhouse, 2004:266).

biçimde tanımlanabilir. Bir diğer yaklaşım ise başka bir kategori karşısında farklılıklarından ziyade temel özellikleri dikkate alınarak pozitif bir biçimde de tanımlanabilir. Burada önemli olan nokta ana akım ve ortodoks iktisat kavramlarının nasıl tanımlandığı ve bu kavramların heterodoks iktisat ile olan ilişkisidir. Örneğin heterodoks iktisat negatif bir kavram olarak ele alındığında iki temel seçenek ortaya çıkar. Bu durumda heterodoks iktisat ana akım veya ortodoks iktisada zıt bir biçimde tanımlanabilir. Eğer ana akım iktisat ile ortodoks iktisat eşit kabul edilirse bu iki yaklaşım karşılıklı olarak dışlanamaz. Bu durumda heterodoks iktisat ana akım iktisadın bir parçası olarak değerlendirilir. Ancak ana akım ile ortodoks iktisat farklı kabul edilirse heterodoks iktisat kavramı negatif ve bu iki yaklaşımın zıddı olarak ele alınabilir. Heterodoks iktisat kavramı entelektüel açıdan ele alındığında günümüzdeki en baskın düşünce okulunun teorik, metodolojik ve siyasal düşünce ortaklıklarını gösteren bir kategori olarak ortodoks iktisadın karşısında yer alacaktır. Ancak burada vurgulanması gereken nokta entelektüel bir kategori olarak heterodoks iktisadın herhangi bir zamanda ortodoksiden her ayrı düşünen yaklaşımın kabul ettiği teorik, metodolojik ve politik özellikleri paylaşmak zorunda olmamasıdır. Bununla birlikte, entelektüel bir kategori olarak heterodoks iktisat pozitif bir yaklaşım olarak da tanımlanabilir. Ancak bir entelektüel kategori olarak heterodoks iktisadı sadece ortodoksinin zıddı olarak tanımlamak yeterli değildir. Dequech, heterodoks iktisadın sosyolojik kriter temelinde ana akım karşıtı olarak tanımlanabileceğini de önermektedir. Bu tanımlama heterodoks iktisadın daha az prestijli ve etkili olarak tanımlanmasını ifade eder (Dequech, 2007, s. 293-294).

Davis (2009) ise heterodoksiyi onun değişen doğasına ve çoğulculuk özelliğine vurgu yaparak tanımlamaya çalışır. Yazar 1980'lerden itibaren heterodoks iktisadı üç unsur etrafından tanımlar: *“toplumsal yapıya içerilmiş birey anlayışından hareketle atomistik birey anlayışının reddedilmesi”*, *“tersine çevrilemez bir süreç olarak zaman konusuna vurgu yapılması”* ve *“birey ile toplumsal yapılar arasında karşılıklı etkilerin olduğunun kabul edilmesi”* (Davis, 2009, s. 84). Bu bağlamda Davis, Kurumsalcı İktisat, Post-Keynesyen İktisat, Marksist-Radikal İktisat, Sosyal İktisat ve Feminist İktisadın heterodoksiye uygun örnekler olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre, heterodoks iktisat farklı köken ve farklı yönelimlere sahip olduğu için heterojen bir yapıya sahiptir. Ancak 1980 sonrasında ortaya çıkan oyun teorisi, davranışsal iktisat, deneysel iktisat, evrimci iktisat, nöroekonomi ve karmaşıklık iktisadı gibi yeni araştırma programlarının nasıl tanımlanacağını sormaktadır. Yazar oyun teorisi dışındaki yeni yaklaşımların heterodoksinin çoğulcu ve değişen doğasından kaynaklı olarak bu grup içine alınması gerektiğini öne sürmektedir. Davis'in de belirttiği gibi, kendini heterodoks olarak tanımlayan birçok iktisatçı bu yeni yaklaşımları heterodoksi içinde görme eğiliminde olmayacaktır (Davis 2009, s. 85-87).

Lawson (2006;2009) modern ana akımı iktisadı belirli bir matematiksel-tümdengelimci akıl yürütmeye dayanan metodolojik bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle heterodoks iktisadın varlığının temel koşullarından bir tanesinin bu metodolojik indirgemeciliğin reddedilmesi olduğunu iddia eder. Heterodoks iktisadı ana akımdan ayıran bir diğer önemli özellik ise ontolojiye dairdir. Lawson'a göre ontoloji ya gerçeklik hakkındadır ya da gerçekliğin temel doğasının ve yapısının incelenmesidir. Herhangi bir analiz yönteminin kabulü belirli ontolojik önyargıları da beraberinde getirmektedir. Ana akım yöntemlerin ontolojik varsayımları her yerde sosyal gerçekliğin doğasıyla uyumaz. Bu anlamda modern heterodoksi toplumsal gerçekliğin doğası hakkındaki yaklaşımları nedeniyle ontolojik olarak ana akımdan ayırt edilebilir. Çünkü heterodoksinin temel sorunsalı toplumsal gerçekliğin doğası hakkında sürdürülebilir bir açıklama getirebilmektir (Lawson, 2009, s. 94-99). Lawson üzerinde durduğu bir diğer nokta heterodoks geleneklerin ayırt edilmesidir. Ona göre heterodoks gelenekler tutarlı bir biçimde birbirinden ayırt edilebilir. Heterodoks gelenekleri birbirinden ayıran cevaplar ya da ilkeler değil, kendilerine özgü temel yönelimleri, endişeleri ve vurgularıdır (Lawson, 2006, s. 499). Bununla birlikte Lawson, Davis (2009)'in yukarıda

ifade edilen yeni yaklaşımları heterodoks kabul etme anlayışına karşı çıkar. Ona göre, bu yeni yaklaşımlar somut (ekonomik) sonuçlar veya sorular (bireyin, ekonominin ya da toplumun nasıl işlediğine bakılmaksızın) açısından oluşturulmamıştır. Aksine bu yeni yaklaşımlar gözlemleri veya deneysel çalışmaları dahil ederek farklı disiplinlerden elde edilen sonuçları kullanarak iktisat yapma yollarıyla ilgili metodolojik programlardır (Lawson, 2009:102).

Mearman (2012, s. 409) ise heterodoks iktisadın sınıflandırılması konusunda yapılan çalışmalara yönelik eleştirel bir değerlendirme yapar ve heterodoks iktisat tanımlamalarının haksız bir biçimde düalizm sergilediğini, kategoriler arasında katı ayrımlar yaratıldığını ve bu tür kategorilerin sorunlu olduğunu iddia etmektedir⁶. Heterodoks iktisadı karmaşık bir nesne olarak anlayan ve tanımlayan yazarların birçoğu genellikle tek bir kritere göre tanımlama yapmaktadır. Düalist tanımların sorunlu yönü ontolojik ve epistemolojik olarak temellerinin zayıf olmasıdır. Mearman (2012, s. 416) heterodoks iktisadın tanımlanmasında sosyolojik anlamda güç yapılarının önemli olduğunu ve disiplini etkilediğini öne sürmektedir.

Mearman'a (2007, s. 3-4) göre heterodoks iktisadın bazı temel özellikleri belirlenebilir. Bunlar şöyle sıralanabilir; metodoloji ekonomiyi anlamak için önemlidir; insan eylemleri gelenek, kültür, alışkanlık ve rutinler tarafından yönlendirilir ve rasyonel olmaktan ziyade toplumsaldır; ekonomik sistemler karmaşık, sürekli gelişim halinde ve öngörülemezdir; hem bireysel hem de toplulaştırılmış teoriler faydalıdır, ne bireysel ne de toplulaştırılmış teoriler birbirinden bağımsız olarak anlaşılabilir; tarih ve zaman önemlidir; bütün iktisat teorileri yanılabilir; çoğulculuk savunulabilir; formel matematiksel ve istatistiksel yöntemler biricik ve üstün yöntemler olarak düşünülmemeli diğer yöntemlerle desteklenmelidir; olgular ve değerler birbirinden ayrılmaz ve güç ekonomik çıktıların önemli bir belirleyicisidir.

İçeridekiler, Dışardakiler ve Sınırlarda Dolaşanlar

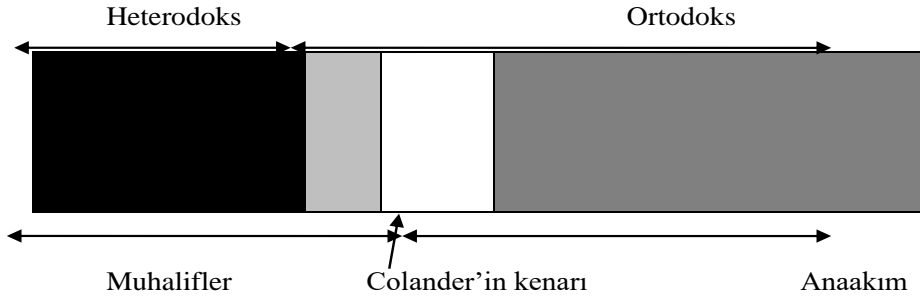
Heterodoks iktisadın tanımlanması gibi, ortodoks ve heterodoks iktisadı ayıran sınırların çizilmesi de son derece güçtür. Bu durum temel olarak ortodoks ve heterodoks iktisadın nasıl tanımlandığı ile ilgilidir. Heterodoks iktisadı tanımlama kriterleri heterodoks genel şemsiyesi altına alınacak okulların belirlenmesinde önemli bir unsurdur⁷.

İktisat disiplini en genel anlamıyla ana akım iktisatçılar ve muhalif iktisatçılardan oluşmaktadır. Muhalif olanlar da Backhouse'un (2004, s. 265-266) iddia ettiği biçimiyle, ortodoks ve heterodoks muhalifler olarak iki alt gruba ayrılabilirler. Bu üç grup Şekil 1'de gösterilmektedir. Şekil 1'de, koyu gri alan ana akım iktisadı koyu griden siyaha kadar olan (beyaz ve açık gri alanı da içeren) alan ortodoks iktisadı, siyah alan ise heterodoks iktisadı göstermektedir. Burada önemli olan beyaz ve açık gri ile gösterilen alanın ortodoksiye mi heterodoksiye mi ait olduğudur. Ortodoksiye ait olarak gösterilen beyaz ve açık gri alan aynı zamanda ana akımı eleştiren ama ortodoks geleneği benimseyen ve bu geleneğe yakın olan kesimi de ifade etmektedir. Colander vd., (2004, s. 486) iktisadın kenarı (edge of economics) olarak nitelendirilen bu alanı ortodoksluğu eleştiren ana akım iktisadın bir parçası olarak görmekte ve heterodoks iktisadın bir parçası olarak tanımlamaktadır. Çünkü iktisat mesleği dinamik ve sürekli değişmektedir. Başka bir deyişle, beyaz alan ana akım iktisadın içinde olmakla birlikte, ana akım iktisadı eleştiren kesimi yansıtmaktadır. İktisat disiplini içindeki bu alanda yer gelen gelenekler kimi zaman heterodoksinin gri alanının içinde kimi zamanda heterodoksi şemsiyesinin dışında muhalif olarak değerlendirilmektedir. İktisat disiplininin

⁶ Mearman'a (2012) göre şimdiye kadar heterodoks iktisadın tanımlamaya yönelik çalışmalar bu dört kategori içerisinde değerlendirilebilir. Buna göre heterodoks iktisat entelektüel, sosyolojik, psikolojik ve ampirik/biyolojik biçimde gruplandırılmaktadır.

⁷ Heterodoks iktisat genel olarak belli kavram ve düşünceler üzerinden veya Ortodoks-ana akım iktisadın reddedilmesinden hareketle tanımlanır. Heterodoks iktisadın sosyolojik bir kategori olarak tanımlanması konusunda Bilir'e (2019b) bakılabilir.

değişen doğası dikkate alındığında bu gri alanın kimi zaman heterodoksiye evrilebileceği kimi zaman ise ortodoksiye dönüşebileceği söylenebilir.

Şekil 1. Ortodoks, Muhalif ve Heterodoks İktisat (Lavoie, 2013, s. 21)

İktisat disiplini içinde muhalif olma konumu Lee'nin (2009) teolojik kavramlardan hareketle yaptığı tanımlama ile de benzerlik göstermektedir. Lee Hristiyan inanışındaki kâfirlik ve sapkınlık ayırımından yola çıkarak heterodoks ve ortodoks ayrımı üzerinden, "heterodoks nedir" sorusuna cevap vermektedir. Buna göre, sapkınlık verili bir düşünce ve inanç sistemini tamamen terk etmeden bir takım gerekli ilkeleri ve ritüelleri kabul etmeyenleri tanımlar. Kâfirlik ise bir düşünce ve inanç sisteminin kökten reddedilmesi ve yerine bir başkasının benimsenmesidir. İktisat disiplini içinde de sapkın ve kafir iktisatçılar vardır. Heterodoks muhalifler zındık/kafir (blasphemers) olarak adlandırılırken, Backhouse'un, ortodoks muhalifler olarak tanımladıkları "heretic" sapkın olarak nitelendirilir. Lee, Keynes'in Genel Teori'de kullandığından farklı bir anlamda heretic terimini kullanmaktadır. Teolojik anlamda heretikler (heretics) inanırlar ancak, doktrinin değiştirilmiş biçimini savunurlar. İktisat bağlamında, ana akıma ve onun metodolojisine inanırlar, hiyerarşinin üst sıralarından geliyorsa hoş görülürler ve böylece bir tehdit olarak görülmezler. Bu grup ortodoks muhalifleri oluşturmaktadır. Zındık/kafirler ise ana akıma inanmayanlardır, ana akımın en temel noktalarını reddederler ve doktrinin geliştirilmesini istemezler. Bu grubun ana akımdan farklı, kendine ait bir gündemi vardır. Bu nedenle heretik iktisatçılar her ne kadar doğru yoldan uzaklaşmış olsa da hala inançlı oldukları ve ortodoksünin egemenliğine zarar vermeyeceklerine inanıldığı için hoş görülebilirler. Fakat kafir olarak nitelendirilen heterodoks iktisatçılar için bu söz konusu değildir (Lee, 2009, s. 4-7).

Heterodoks iktisatçı, kâfirlik olarak tanımlayan ana akım iktisadın tamamen dışında gören anlayışlar olduğu gibi, Lakatos'un koruyucu kuşak olarak değerlendirdiği kısımda oluşan görüşleri ve yaklaşımları da heterodoks olarak tanımlayanlar vardır. Bu görüşe sahip olanlar için heterodoks iktisat, ana akımın çalışma alanlarının uçlarında, sınırlarında çalışmayı yürütenlerdir. Bu çalışmaları yürütenler, zamanla ana akım anlayışa dahil olabileceği gibi, hep sınırlarda kalarak tartışmalı hallerini devam da ettirebilirler. Örneğin Marksist-Radikal, Kurumcu İktisat ve Post-Keynesyen İktisat gibi ekoller piyasa ekonomisinde uyum ve istikrarın geçerli olduğu ortodoks bakışı reddederken, heterodoks gelenek içinde değerlendirilen Kamu tercihi ve neo-Avusturya okulu ise piyasaların etkinliğine güvenirlir ve hükümet müdahalelerine karşı çıkarlar.

İktisat disiplininde sınırları belirlemek için kullanılan diğer bir kavram ise muhalifliktir. Heterodoks iktisatçılar iktisat disiplini içinde muhalif konumundadırlar. Ancak muhalif kavramı heterodoksiden çok daha geniş bir alanı tanımlar. Bu bağlamda heterodoks muhaliflerin ana akımın bir parçası olması olanaksızdır. Buna karşın ortodoks muhalifler, heterodoks muhaliflere dönüşebilir veya ana akımın bir parçası olma konumlarını devam ettirebilirler. Bu durum ya kendi iradelerine bağlıdır ya da mesleğin büyük bir bölümü bu muhaliflerin önerilerini benimseme eğilimine girebilir. Keynes'in kendisi 1936'da Genel

Teori'nin yayınlanması ile bir ortodoks muhalif olarak algılanabilir. M. Friedman 1950'lerde kesinlikle bir muhaliftir, ancak onun görüşleri 1960'ların sonunda ana akım halini almıştır (Lavoie, 2013, s. 21). Burada vurgulanması gereken önemli bir nokta ise heterodoksinin tek başına ana akıma muhalif olarak tanımlanmasının yeterli olmamasıdır. Lee (2011a, s. 545) bu durumu heterodoks iktisadın sadece muhalif terimlerle tanımlanamayacağını ancak ona alternatif olarak tanımlanabileceğini biçiminde ifade eder. Öyle ki ana akım iktisat bir anda ortadan kaybolursa, heterodoks iktisat bu durumdan büyük ölçüde etkilenemeyebilir.

Ortodoks ve heterodoks iktisadın sınırlarını anlamının bir başka yolu ise onları gruplandırarak, sorularını incelemek ve bu soruların cevaplarına bakmaktır. Modern ortodoks iktisatçılar büyüme, istikrar, bölüşüm, kaynak dağılımı gibi dört probleme odaklanırken, heterodoks iktisat toplum ve ekonomide değişimi yaratan güçleri ele almaktadır. Ortodoks yazarlar belirli sosyal, siyasal ve ekonomik kurumları (bu kurumları açıklamakla ilgilenmez) veri alır ve bu kurumlar bağlamında iktisadi davranışı incelerken, heterodoks iktisat bu kurumların gelişimine yol açan güçlere odaklanmaktadır. Çoğu zaman ortodoks iktisatçıların veri olarak aldığı durumu, heterodoks iktisat açıklamaya çalışır; heterodoks iktisadın veri aldığı ise ortodoks iktisat açıklamaya çalışır. Böylece ortodoks ve heterodoks iktisatçıları arasındaki farklılıklar genellikle odak farklılıklarıdır karşıt teoriler olmadıkları öne sürülmektedir (Landreth ve Colander, 2002, s. 5). Bu açıklama biçimi heterodoks iktisadı ortodoks iktisadın bireyin ekonomik, sosyolojik, antropolojik, psikolojik, siyasal, tarihsel ve etik alanına girmediği sınırların ötesine girme çabası olarak tanımlamaktadır. Landreth ve Colander modern iktisadın bunu yapma ihtiyacını yakın zamanda görmeye başladığını ifade eder. Yazarlar heterodoks ve ortodoks arasındaki sınırları daha yakın görme eğilimindedir. Ancak heterodoks geleneğin önemli bir bölümünün bu ayırım konusunda farklı düşündüğü söylenebilir.

Sınırların belirlenmesine yönelik bir diğer yaklaşım heterodoksilerin eski ve yeni olarak sınıflandırılmasına dayanır. Davis (2006, s. 27) 1980 sonrası dönemde heterodoks iktisadın karmaşık bir yapıya sahip olduğunu, geniş iki farklı heterodoks çalışma türünden meydana geldiğini öne sürmektedir. Ona göre ilk kanat 'geleneksel sol heterodoksi' ikinci kanat ise diğer sosyal bilimlerden ithal edilerek ortaya çıkan 'yeni heterodoksi'dir. Burada dikkat çeken nokta Davis'in Backhouse'un terminolojisini kullanmamasına rağmen, ifade ettiği şeyin Backhouse'un fikirleri ile benzer olmasıdır. Şöyle ki, Davis'in yeni heterodoksisi ortodoks muhalifleri temsil ediyorken, sol heterodoksi olarak tanımladığı kesim Backhouse'un tanımladığı heterodoks muhaliflerdir. Kimi zaman ait olduğu iktisadi anlayışın veya geleneğin kısmen dışında ya da sınırlarında çalışmalarını yapan iktisatçılar vardır. Fakat önemli olan kendilerini nasıl tanımladıkları, konumlandıkları alan ile ontolojik ve metodolojik yaklaşımlarının niteliğidir. İktisat disiplini içinde sınırların çizilmesini zorlaştıran durum tam da bu konularda ortaya çıkmaktadır.

Lawson (2006) bu iki gelenek arasındaki ayırımın belirlenmesinde ontolojiye vurgu yapmaktadır. Modern ana akımın kullandığı biçimsel yöntemler çoğunlukla kapalı sistemlerin varlığına dayanır yani deterministik bir yapıya sahiptir. Böylelikle ana akım iktisat tündengelimci ve nedensellik ilişkileri açısından kapalı sistemlere dayanmaktadır. Buna karşın heterodoks iktisadın gerçek özü yapılandırılmış ve açık olan belirli bir sosyal ontolojiye dayanmaktadır. Çünkü heterodoksinin temel sorunsalı toplumsal gerçekliğin doğası hakkında sürdürülebilir bir açıklama getirebilmektir. Bunu yaparken heterodoks yaklaşımlar matematiksel modellemelerin reddedilmesi konusundaki ısrar etmelidir. Heterodoks iktisadın tek bir ontolojiye dayandığı söylenemese de büyük bir bölümünü eleştirel realist anlayışa sahip olduğu söylenebilir. Eleştirel realizm anlayışına göre iktisat teorilerinin temel amacı görünmeyen (saklı) üretici yapılara dair açıklamalar oluşturabilmektir. Eleştirel realizmde, dünya yalnızca olgulardan, durumlardan, bireysel deneyimler veya gözlemlerden ibaret değildir. Bununla birlikte insan bilincinden bağımsız bir şekilde bulunan, gerçek durumlara yön

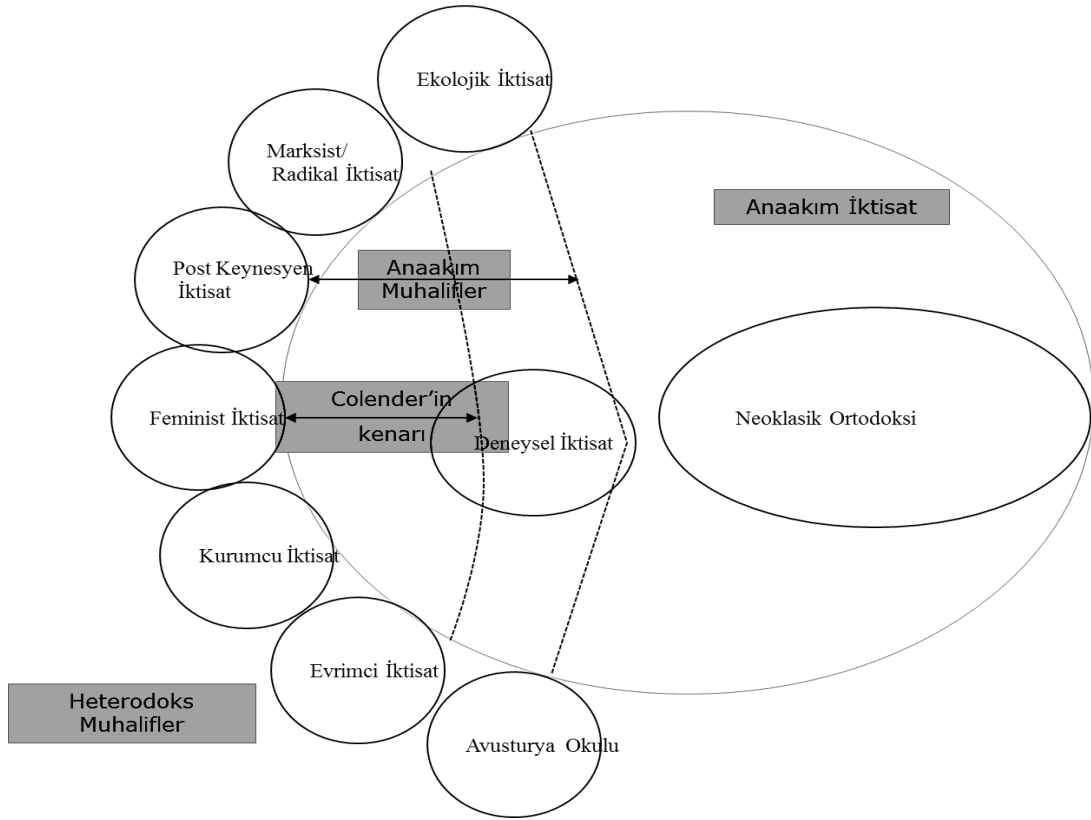

veren birtakım yapılardan, güçlerden, mekanizmalardan ve eğilimlerden de meydana gelmektedir (Lawson'dan akt. Kutlu, 2010, s. 125). Lawson'un ontoloji ve eleştirel gerçekliğe dayalı tanımlamasına göre Kurumsalcı, Post-Keynesyen, Avusturya, Marksist ve Feminist okulları heterodoks iktisadın içinde yer almaktadır. Ancak bu sınıflandırmada iki noktada eleştiriye açıktır. Bunların ilki birçok yazarın farklı kriterler açısından tartışmalı bir konumda bulunduğu Avusturya Okulunun Lawson'un tanımı içinde yer almasıdır. İkincisi ise matematik modellerinin reddedilmesi konusundaki görüşleri nedeniyle analitik Marksistler başta olmak üzere birçok yazarın heterodoksünün içinde gördüğü bu yaklaşımları dışarıda bırakmasıdır.

Sınırların çizilmesinde üzerinde durulması gereken son nokta ise "yeni yaklaşımlar"ın nasıl değerlendirileceği konusudur. Ortodoks iktisat içinde yakın zamanda ortaya çıkan klasik oyun teorisi, evrimci oyun teorisi, davranışsal iktisat, evrimci iktisat, deneysel iktisat, nöroiktisat, kompleksite iktisadı gibi yaklaşımların heterodoksünün içinde yer alıp almayacağıdır. Colander (2000) ve Colander vd., (2004; 2007) ortodoks iktisadi anlayışın da metodolojisini değiştiren yönelimlerin ortaya çıktığını ve dinamik bir yapı içinde bu düşünce yapısının değiştiğinin bir göstergesi olarak algılanması gerektiğini öne sürmektedir. Benzer şekilde Eren ve Uysal (2017, s. 138) da son yıllarda ana akım iktisadın önemi kaybetmeye başlayıp yerini alternatif görüşlerin almasının iktisatta dönüşüm yaşamasına sebep olduğunu ve iktisatta çoğulcu yaklaşımlar hâkim olduğunu öne sürmektedir. İktisatta meydana gelen bu değişim ana akım iktisadın sınırlarının değişmesine de neden olmuş, ortodoks ve heterodoks kabul edilen görüşlerde de değişiklikler meydana gelmiştir. Yazarlara göre ana akım iktisat ile neoklasik iktisat eşleştirmesinin de sonunu getirmiştir. Onlara göre bu yeni yaklaşımlar heterodoks iktisadın içinde yer almalıdır. Buna karşın Bilir (2019a, s. 76) klasik-evrimci-davranışsal oyun teorileri, davranışsal iktisat, deneysel iktisat, nöroiktisat ve yeni-kurumsal iktisat gibi yaklaşımların ana akım iktisadın neoklasik iktisat dışındaki üyeleri arasında yer aldığını ifade etmektedir. Bu yaklaşımların ana akım olarak nitelendirilmelerinin sebebi ise, hem –davranışsal ve deneysel iktisat örneklerinde olduğu gibi- Nobel İktisat Ödülü kazanmaları, hem de iktisat alanının en üst düzey dergilerinde kendilerine daha sık yer bulmalarıdır. Heterodoks iktisat literatürü açısından bu yeni yaklaşımların heterodoksünün içinde kabul edilmesinin henüz yaygınlık kazanmadığı da vurgulanmalıdır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, ne ortak bir heterodoks iktisat tanımı yapmak ne de ortodoks ile heterodoks iktisadı birbirinden ayıran kesin çizgi/çizgilerin nereden geçtiğini söylemek çok kolay değildir. Şekil 2 bu ayrımların anlaşılması amacıyla oluşturulmuştur. Buna göre, ana akım ve onun karşısında ve dışında bir heterodoks iktisat mevcuttur. Ana akım, disiplinin ortodoksini ifade eden neoklasik iktisadı da içermektedir. Ancak burada dikkat çeken nokta ana akımın içinde olmakla birlikte, ortodoksünün dışında olan yaklaşımların konumudur. Bu durum kimi zaman colander'in kenarı veya ana akım muhalifler olarak tanımlanmaktadır. İşte ortodoks-heterodoks ayrışmasında en fazla tartışmanın gerçekleştiği alanda burasıdır. Bu yaklaşımların zamanla ortodoksiye mi yoksa heterodoksiye mi yaklaşacakları sorusu günümüz heterodoks iktisat tartışmalarının temel tartışmalarından bir tanesidir. Çalışma kapsamında bu yaklaşımlar, heterodoks iktisat yerine, ana akımının muhalifleri olarak değerlendirilmektedir.

Şekil 2. İktisat Disiplini İçindeki Farklı Yaklaşımların Konumu (Dobusch ve Kapeller, 2012, s. 1037)

İktisat disiplini içinde heterodoksiyi tanımlayacak ve ortodoksi ile sınırlarını belirleyecek en temel alan düşünce okullarının teorik, ideolojik ve politika önerilerindeki farklılıklardır (Hodgson, 2019; Madra vd., 2002/2003). Bu üç alandaki ortaklığa sahip az sayıda düşünce okulunun varlığına rağmen, diğer noktalarda benzerliğe sahip birbiri ile çok farklı okullarda bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi bireyi çıkış noktası olarak alan söylemler ile toplumsal bütünü ve kurumları çıkış noktası alan yaklaşımlardır. Örneğin, Walrasgil, Post-Walrasgil, Yeni-Kurumsalcı, analitik-Marksist ve Avusturya düşünce okulları bireyci iktisadi söylemler iken, Keynesgil, Post-Keynesgil, Kurumsalcı, Klasik Marksist, Sraffacı ve Post-Yapısalcı, Neo-Marksist düşünce okulları ise bütünselci söylemler olarak nitelendirilebilir. Diğer taraftan yaklaşımlar ontolojik ve metodolojik konumlarına göre ele alınabilir. Örneğin neoklasik, Yeni-Kurumsalcı ve Analitik-Marksist söylemler biçimselci bir yaklaşımla kullanılan kavramların her türlü toplumsal bağlama uygulanabileceğini iddia ederken, Kurumsalcı gelenek gibi yaklaşımlar her farklı toplumsal yapının o yapıya özgü kavram ve kuramlarla açıklanmasını öne sürmektedir. Bireycilik ve piyasa yanlısı açıklamalarıyla tanınan Avusturya okulunun kimi mensupları ontoloji ve epistemoloji açısından sol eğilimli Kurumsalcı ve Post-yapısalcı Marksist görüşlerin yanında, ortodoks pozitivist anlayışa sahip okullarının karşısında yer alır. Politika önerisi olarak, radikal reform, piyasanın etkinliği veya iktisadi yapısını devamlılığı ve yeniden üretimi konularında farklılıklar vardır. Heterodoks geleneklerin önemli bir bölümü kapitalizm eleştirisiyle birlikte piyasa mekanizmasının istikrarsız olduğunu vurgular, radikal reformları ve devlet müdahalesini olumlu karşılarken; kamu tercihi ve Avusturya okulu gibi kimi yaklaşımlar piyasa mekanizmasını tutkulu bir biçimde savunur ve devlet müdahalelerini olabildiğince eleştirirler.

Bu çalışma kapsamında yukarıdaki açıklamalardan ve JEL⁸ sınıflandırmasından hareketle heterodoks iktisat okullarının hangileri olduğu belirlenmektedir. Belirlenen okullar teorik, ideolojik ve politik öneriler açısından heterodoks niteliklerin en az bir tanesini karşılamaktadır ve ilgili alan yazında heterodoks olduğu konusunda büyük ölçüde bir uzlaşmaya sahiptir. Kuşkusuz farklı kriterlere göre farklı okulların belirlenmesi de mümkündür. Çalışma kapsamında seçilen heterodoks okullar Şekil 1’de gösterilen siyah alandakileri ve Şekil 2’de gösterilen ana akım dışındaki heterodoks muhalifleri kapsamaktadır. Bu kapsamda seçilen okullar şunlardır: Marksist-Sosyalist (Analitik Marksizm, Post-Yapısalcı Marksizm, Neo-Marksist/Radikal İktisat, Fransız Düzenleme Okulu, Bağımlılık Okulu, Dünya Sistemi, Birikimin Toplumsal Yapıları), Post-Keynesyen İktisat, Cambridge Keynescileri, Sraffacı İktisat, Eski-Kurumsalcı Okul, Tarihçi Okul, Avusturya Okulu, Neo-Avusturya Okulu, Kamu Tercihi Teorisi, Feminist İktisat, Sosyo Ekonomi ve Evrimci İktisat’tır.

Türkiye’de Heterodoks İktisat

Bu bölümde yukarıda açıklanan heterodoks okullardan hareketle Türkiye’de lisansüstü programlarda yazılan heterodoks iktisat⁹ tezleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Elde edilen bulgular bu çerçevede değerlendirilecektir.

Araştırmanın Yöntemi ve Kavramsal Çerçevesi

Çalışma kapsamında lisansüstü tezleri belirleyebilmek için bir dizi “anahtar kelimeler” seti belirlenmiştir. Tablo 1’de sergilenen anahtar kelimeler seti, JEL sınıflandırması ile diğer akademik dergi ve yayınların anahtar kelimelerinden hareketle oluşturulmuş; belirlenen anahtar kelimeler Ulusal Tez Merkezi’ndeki tez tarama motorunda taranmıştır. Tarama sürecinde elde edilen yeni anahtar kelimeler de kullanılarak tarama işlemi genişletilmiştir. Tarama sonucunda ulaşılan tezler incelenerek yukarıda tanımlanan heterodoks iktisat okulları içinde olup olmadıklarına karar verilmiştir.

Çalışma 1990-2019 dönemi ile sınırlandırılmıştır. Bunun üç temel nedeni vardır. İlk olarak, heterodoks iktisat anlayışına sahip okulların tarihi çok eskilere gitmekle birlikte, heterodoks iktisat kavramının kullanımı görece yeni bir durum olmasıdır. Öyle ki, Marksist ve Kurumcu iktisat gibi eski geleneklerin varlığını rağmen, kavramın kullanımı görece yenidir ve yaygın kullanımı 1990’lı yıllara uzanmaktadır. Bu nedenle çalışmanın başlangıç tarihi olarak 1990 yılı seçilmiştir. İkinci bir neden ise anahtar kelime kullanımının yaygın olmaması ve tezlerin tamamına ulaşmada yaşanan güçlüklerdir. Son neden ise bir disiplin içinde farklı geleneklerin varlığı ve gelişiminin belirli bir süreyi gerektirmesidir.

Çalışmanın kendine özgü bazı sınırlılıkları vardır. Bunların ilki kavramsal olarak heterodoks iktisat alanına giren ekol/okulların belirlenme biçimidir. Kuşkusuz farklı bir teorik ve kavramsal çerçeveden hareketle daha dar veya geniş bir heterodoks alan belirlenebilir. İkincisi seçilen anahtar kelimelerin yeterli olup olmadığıdır. Bu sorun elde edilen tezlerin anahtar kelimelerinin de dikkate alınmasıyla bir ölçüde hafifletilmiştir. Dolayısıyla Ulusal Tez Merkezi’ndeki yapılan tez taramalarında kullanılan anahtar kelimeler çalışmada listelenen anahtar kelimelerden daha fazladır. Üçüncüsü anahtar kelimelere dayalı arama sonucunda iktisat ve maliye bilim dalları dışındaki alanlarda yapılmış tezlere ulaşılmıştır. Görece az sayıda olmalarına karşın bu tezler de inceleme kapsamına alınmıştır. Dördüncüsü bir tezin heterodoks olup olmadığı belirlenemediği durumlarda nasıl karar alındığı konusudur. Böyle durumlarda tezin içeriği, giriş ile sonuç bölümleri ayrıntılı olarak incelenme yoluna gidilmiştir.

⁸ Ekonomi alanındaki başlıklar Journal of Economic Literature (JEL) denilen bir makale sınıflandırma sistemiyle sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma sistemi kısaca “JEL” olarak adlandırılmaktadır. Bu sınıflandırmada on dokuz ana kategori bulunmaktadır ve her biri alt kategorilerine ayrılmıştır. Bu nedenle, alan ile ilgili çalışmaların tanımlanmasında ve ulaşılabilir olmasında bu sınıflandırmanın önemli bir rolü bulunmaktadır.

⁹ Çalışmanın başlığı her ne kadar heterodoks iktisat olsa da disiplinler arasındaki katı pozitivist duvarların dışına çıkılarak bu çalışma kapsamında iktisat ve maliye disiplinleri birlikte ele alınmaktadır.

Yapılan inceleme sonucunda elde edilen veriler üç başlık altında incelenmektedir. Bunların ilki 1990-2019 döneminde heterodoks iktisat ve maliye alanında yazılan tezlerin zaman içindeki değişimidir. İkincisi Türkiye'nin kuruluş tarihi itibarıyla en köklü on üniversitesinde yazılan lisansüstü tezlerde heterodoks geleneklerin ne ölçüde yansıdığını belirlemektir. Üçüncüsü ise farklı üniversitelerde (kuruluş itibarıyla yeni ve eski) farklı heterodoks geleneklere dayalı tezlerin sayısını belirlemektir.

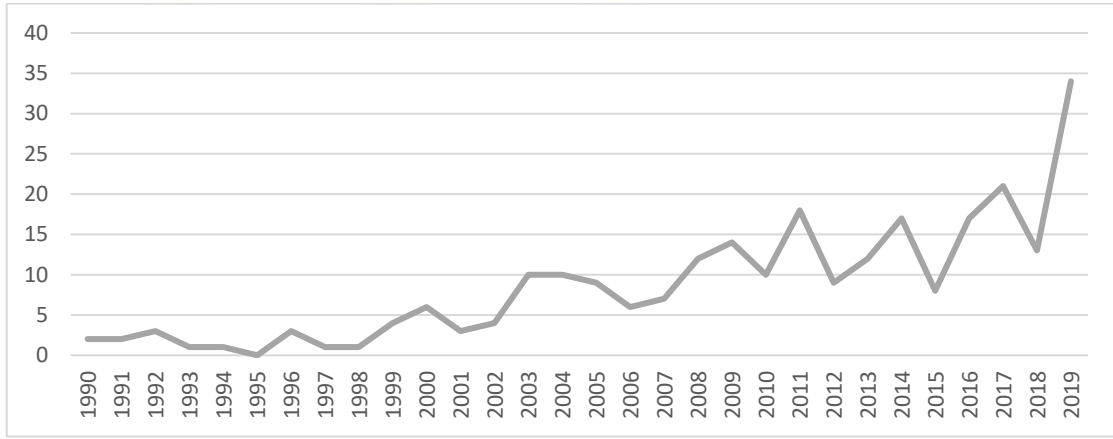
Tablo 1. *Taramaya Konu Olan Anahtar Sözcükler*

JEL Sınıflandırmasından Elde Edilen Anahtar Kelimeler		Diğer Kaynaklardan Elde Edilen Anahtar Kelimeler			
Avusturya İktisadi/Okulu	Sosyalizm/ Sosyalist	Az gelişmişlik	Alternatif İktisat	Ana akım İktisat	Artık Ürün
Evrimsel İktisat	Sosyalist Ekonomi	Analitik Marksizm	Anayasal İktisat	Artık Değer Teorisi	Bağımlılık Okulu
Feminist İktisat	Sosyalist Kurumlar	Birikim Rejimi	Bölüşüm Teorisi	Cambridge İktisadi	Değer Teorisi
İktisat Metodolojisi	Sosyalist Planlama	Devlet Kapitalizmi	Devlet Teorisi	Devletin Mali Krizi	Düzenleme Teorisi
Kurumsalçı/ Kurumcu İktisat	Post-Keynesyen İktisat	Ekonomi Politik	Eleştirel İktisat/Maliye	Eleştirel Realizm	Emperyalizm/ Yeni Emperyalizm
Marksist/Mark sizm	Tarihi Okul	Finansallaşma	Finansal İstikrarsızlık Teorisi	Finansal Kapitalizm	Fordizm
Neoklasik İktisat	Sosyo/Sosyal İktisat	Fonksiyonel Maliye	Heterodoks İktisat	İktisatta Çoğulculuk	İşçi Sınıfı/Proletarya
	Sraffacı İktisat	Kalecki İktisadi	Kamu Tercihi Teorisi	Kapitalizm	Kapitalist Kriz/Bunalım
		Kapitalist Sınıf	Kar Oranı	Kapitalist Devlet	Kriz Teorisi
		Liberalizm	Mali Sosyoloji	Meta-Metalaşma	Neo-liberalizm
		Neo-Marksist	Ortodoks İktisat	Politik İktisat	Prekarya
		Post-Fordizm	Post-Marksizm	Post- Otistik İktisat	Radikal İktisat
		Sermaye/ Sermaye Birikimi	Sınıf Çatışması	Sosyal Sınıflar	Sömürü
		Tekelci Sermaye	Toplumsal Cinsiyet	Veblen	Yapısalcı Marksizm

Kaynak: <https://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php?view=jel> ve diğer kaynaklardan hareketle yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

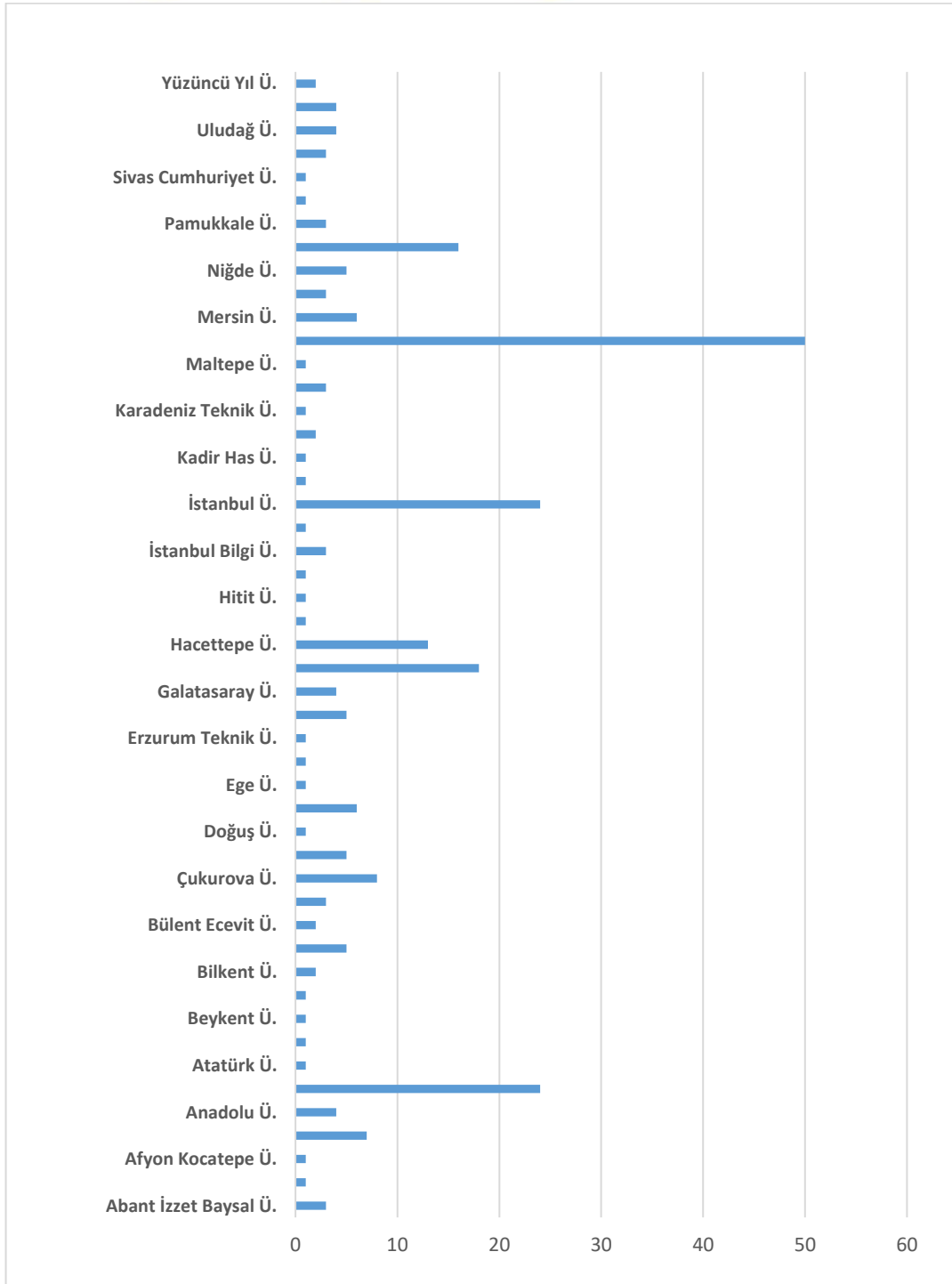
Bulgular ve Değerlendirme

Çalışmada heterodoks kategoride olduğu kabul edilen 267 adet tez tespit edilmiş ve bu tezler tekrar incelendiğinde 258 tanesinin heterodoks alana ait olduğu netleştirilmiştir. Şekil 3 ve Şekil 4 sırasıyla 1990-2019 döneminde Türkiye'de yazılan heterodoks tez sayısını ve bu tezlerin üniversitelere göre dağılımını göstermektedir. Dönem boyunca yazılan 258 tezin 183'ü yüksek lisans 75 tanesi ise doktora düzeyindedir. Tezler içinde iktisat alanında 176, maliye alanında 39, kamu yönetimi ve siyaset bilimi alanında 21, uluslararası ilişkiler ve uluslararası ekonomi politikası alanında 7, sosyoloji alanında 4 ve diğer alanlarda 11 tane tez tespit edilmiştir.

Şekil 3. Yıllara Göre Heterodoks Tez Sayısı (1990-2019)

1990'lı yıllarda Türkiye üniversitelerinde heterodoks geleneklere ait az sayıda lisansüstü tez yazılmış iken, bu durum 2000'lerden itibaren değişmeye başlamıştır. Öyle ki, 1990-2002 döneminde 28 yüksek lisans ve 3 adet doktora tez mevcut iken, 2003-2019 döneminde bu sayı sırasıyla 155 ve 72'ye yükselmiştir. Doktora tezleri akademik gelişmenin en önemli aşaması ve ileriki dönemde çalışma alanlarının önemli belirleyicilerinden bir tanesi olarak kabul edilirse; iktisadi ekol ve düşünce okullarının ortaya çıkmasının en temel unsurları olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan Türkiye akademisinde 2000'li yılların ortalarından itibaren doktora tez sayılarında önemli bir artış olduğu söylenebilir. Örneğin 1990-2004 döneminde toplam doktora tez sayısı sadece 4 iken, bu sayı 2005-2019 yılları arasında 71'e yükselmiştir. Bu durum 2000'li yılların ortalarından itibaren doktora düzeyinde heterodoks iktisada yönelik ilginin arttığını göstermektedir. Şekil 4'ten de izlenebileceği gibi, heterodoks iktisat kapsamındaki tezler büyük ölçüde Marmara, Ankara, İstanbul, Gazi, ODTÜ ve Hacettepe gibi eski ve "merkez" üniversitelerde yoğunlaşmaktadır.

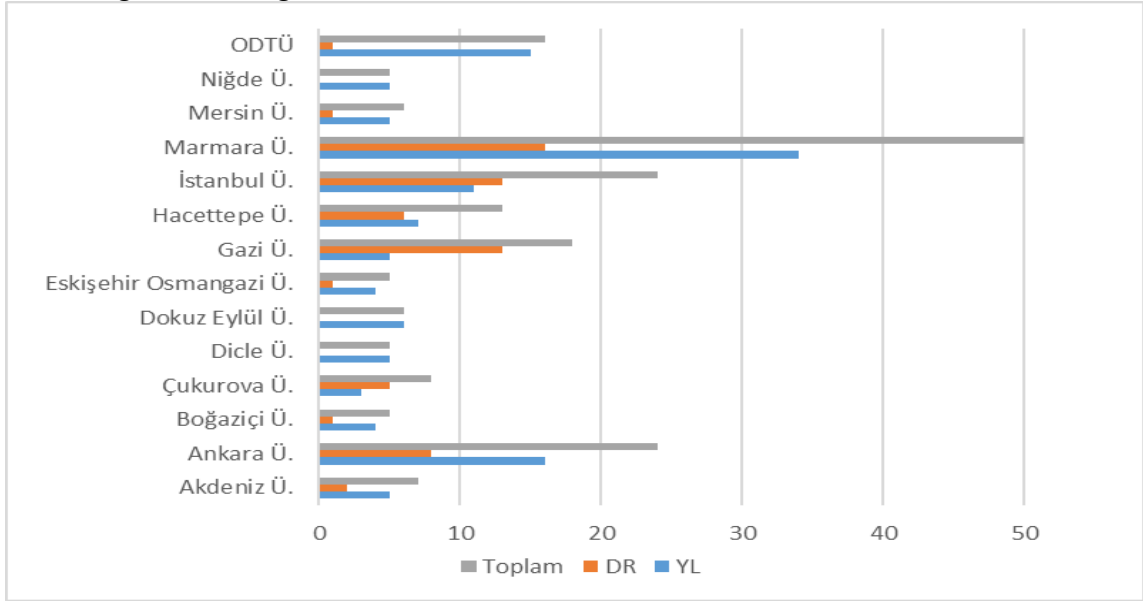

Şekil 4. 1990-2019 Yılları Arasında Türkiye’de Yazılan Heterodoks Tez Sayısı

Şekil 5’de 1990-2019 döneminde Türkiye’de beş ve daha fazla heterodoks tezin yazıldığı üniversiteler gösterilmektedir. Şekil farklı üniversitelerde heterodoks çalışmalarının yaygınlığını göstermesi açısından okunabilir. Bir üniversite için beş sayısı yeterli olmayabilir ancak heterodoks iktisat gibi akademik getirisi fazla olmayan ve görece az ilgi duyulan bir alanda asgari bir kriter olarak değerlendirilebilir. Buna göre en fazla heterodoks teze sahip üniversiteler sırasıyla Marmara (50), İstanbul (24), Ankara (24), Gazi (18), ODTÜ (16) ve Hacettepe (13)’dir. Burada kurumsallaşmış ve köklü üniversitelerin öne çıkması anlaşılır bir durumdur. Boğaziçi bu durumun tek istisnası olarak değerlendirilebilir. Buna karşın, Çukurova (8) hariç görece yeni sayılabilecek merkezin dışındaki Akdeniz (7), Dokuz Eylül (6), Mersin

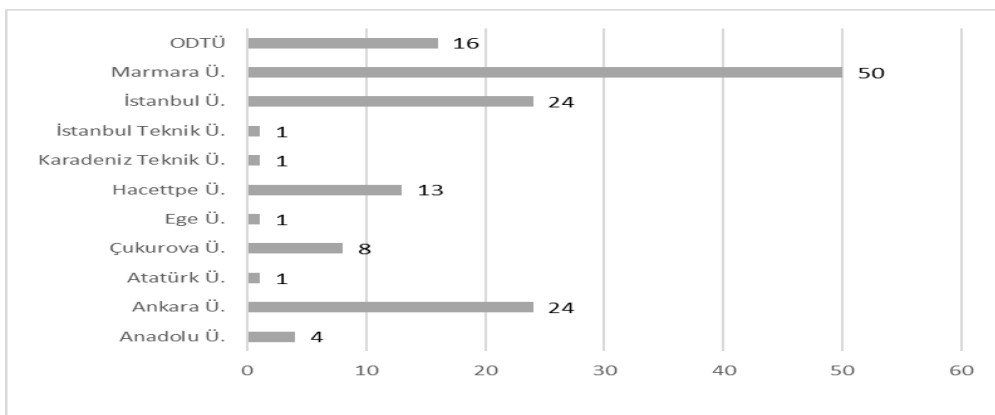

(6), Eskişehir Osmangazi (5), Dicle (5) ve Niğde (5) gibi üniversitelerde de az olmakla birlikte bir heterodoks eğilimin varlığından söz edilebilir.

Şekil 5. Beş ve Üzeri Heterodoks Tez Yazılan Üniversiteler (1990-2019)

Şekil 6 kuruluş yılları itibariyle, Türkiye'nin en eski üniversitelerinden on bir¹⁰ tanesindeki tez sayılarını göstermektedir. Şekil 6 bir önceki şekli derinleştirmek ve üniversite kuruluş süreleri ile heterodoks geleneklerin ortaya çıkması arasında bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek amacıyla oluşturulmuştur. Buna göre, Türkiye'nin en eski üniversiteleri arasında olan Marmara, İstanbul, Ankara, ODTÜ ve Hacettepe gibi üniversiteler, aynı zamanda en çok heterodoks tezin yazıldığı üniversitelerdir. Buna karşın 1990-2019 döneminde Atatürk, Ege, Karadeniz Teknik ve İstanbul Teknik üniversitelerinde sadece bir tez, Anadolu Üniversitesi'nde ise 4 tez yazılmıştır. Başka bir deyişle, heterodoks tezler Ankara ve İstanbul'daki üniversitelerde yoğunlaşmaktadır. Bu verilerden hareketle Türkiye'de kuruluş tarihi itibariyle en eski üniversitelerinin sadece yarısında heterodoks geleneklerin oluştuğu ve/veya bu konulara ilgi duyan akademisyenlerin varlığından söz edilebilir.

Şekil 6. Kuruluş Tarihi İtibariyle En Eski İlk On Üniversitede Yazılan Heterodoks Tez Sayıları

¹⁰ Şekil 6 için kuruluş yılları itibariyle en eski on üniversite seçilmiştir. İki üniversitenin kuruluş tarihi aynı olduğu için sayı on bir olmuştur.

1990-2019 döneminde Türkiye üniversitelerinde yazılan heterodoks tezlerin farklı geleneklere dağılımı incelendiğinde; Marksist, neo-Marksist, Post-Keynesyen, Cambridge iktisadı gibi geleneksel heterodoks veya kimi zaman “sol heterodoksi” olarak nitelendirilen geleneklerin ağırlıkta olduğu gözlenmektedir. Bu geleneklerin toplam tezler içindeki payı %70 düzeyindedir. Avusturya iktisadı, kamu tercihi teorisi, feminist iktisat ve evrimci iktisat üzerine yazılan tezlerin toplam içindeki payı %20 civarındadır. Bunun dışında doğrudan heterodoks gelenek veya gelenekler içinde yer almayan ancak yöntem ve eleştiri konularını içeren tezlerin oranı ise %10 düzeyindedir.

Tablo 2 heterodoks gelenekler ile üniversiteleri ilişkilendirmek amacıyla oluşturulmuştur. Böylelikle heterodoks alana dair beş ve daha fazla lisans üstü tezin yazıldığı üniversitelerde yazılan tezlerin hangi heterodoks geleneklerle ilgili olduğu belirlenmeye çalışılmaktadır. Ancak heterodoks tezlerin varlığı her zaman belirli ve/veya baskın bir veya birkaç geleneğin varlığını göstermede yeterli olmayabilir. Çünkü yazılan tezler her zaman bir ekolle doğrudan ilişkili olmamakta ya da az sayıda ve farklı ekolleri kapsamaktadır. Metodoloji ve eleştirel temelli çalışmalar bu duruma örnektir. Bu sorunu bir ölçüde aşmak için çalışmada “genel olarak heterodoks” tanımlaması kullanılmıştır. Buna karşın elde edilen verilerden hareketle bazı çıkarımlar yapılabilir. İlk olarak en fazla tezin yazıldığı Marmara, İstanbul, Ankara, Gazi ve ODTÜ’de Marksist/radikal, Post-Keynesyen ve Kurumcu iktisat gibi farklı heterodoks geleneklerin varlığından söz edilebilir. Başka bir deyişle, bu üniversiteler çoğulcu bir heterodoks geleneğin izlerini taşımaktadır. Marmara Üniversitesi bu kapsamda Marksist/Radikal/Neo-Marksist geleneğin hâkim olduğu daha dar bir ekolü temsil etmektedir. İkinci olarak, doktora tez sayısı açısından bakıldığında Gazi, İstanbul ve Çukurova Üniversitesi dikkat çekmektedir. Bu üç üniversitede doktora tez sayısı yüksek lisans tez sayısından fazladır. Bununla birlikte Orta Doğu Teknik Üniversitesinde 16 yüksek lisans tez sayısına karşılık sadece 1 tane doktora tezi tespit edilmiştir. Üçüncü olarak, görece yeni olarak nitelendirilebilecek Eskişehir Osmangazi, Mersin ve Niğde Üniversitesinde heterodoks tezlerin varlığına rağmen, belirli bir ekolden söz etmek en azından şimdilik oldukça zordur. Bunun yanında, Mersin ve Eskişehir Osmangazi Üniversitelerinde tamamlanan tezlerin büyük bir bölümünün son beş yılda yazıldığı dikkate alındığında bu üniversitelerin bir heterodoks gelenek oluşturma potansiyeli taşıdıkları söylenebilir. Dördüncü olarak, Akdeniz, Çukurova, Dokuz Eylül ve Dicle Üniversitelerinde az sayıda teze rağmen bir kümelenmeden bahsedilebilir. Dokuz Eylül Üniversitesi kamu tercihi teorisi geleneğine sahip olması açısından diğer üniversitelerden farklılaşmaktadır. Dokuz Eylül Üniversitesi, çalışma kapsamında geleneksel heterodoksi dışında tespit edilen tek üniversite niteliğindedir. Son olarak, Akdeniz ve Çukurova Üniversitelerinde yazılmış olan az sayıdaki tez içinde doktora tez sayısının görece fazlalığı ve tek bir ekolün baskın (Post-Keynesyen) olmasıdır. Bu iki üniversitenin ilerleyen dönemler için bir gelenek oluşturma potansiyeline sahip olduğu iddia edilebilir.

Tablo 2. Üniversiteler ve Öne Çıkan Heterodoks Gelenekler Haritası

Üniversite	Tez Sayısı			Heterodoks Gelenekler			
	YL	DR	Toplam				
Akdeniz Üniversitesi	5	2	7	Post-Keynesyen			
Ankara Üniversitesi	16	8	24	Marksist/Radikal/Neo-Marksist	Kurumcu İktisat	Post-Keynesyen	Genel olarak Heterodoks
Boğaziçi Üniversitesi	4	1	5	Radikal/Neo Marksist			
Çukurova Üniversitesi	3	5	8	Post-Keynesyen	Genel Olarak Heterodoks		
Dicle Üniversitesi	5	-	5	Cambridge İktisadı	Genel olarak Heterodoks		
Dokuz Eylül Üniversitesi	6	-	6	Kamu Tercih Teorisi			
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	4	1	5	Genel olarak Heterodoks			
Gazi Üniversitesi	5	13	18	Feminist	Tarihci Okul	Kurumcu İktisat	Genel olarak Heterodoks
Hacettepe Üniversitesi	7	6	13	Genel olarak Heterodoks	Evrimeci İktisat		
İstanbul Üniversitesi	11	13	24	Marksist/Radikal/Neo-Marksist	Post-Keynesyen	Kurumcu İktisat	Genel olarak Heterodoks
Marmara Üniversitesi	34	16	50	Marksist/Radikal/Neo-Marksist	Kamu Tercih teorisi		
Mersin Üniversitesi	5	1	6	Genel olarak Heterodoks			
Niğde Üniversitesi	5	-	5	Genel olarak Heterodoks			
ODTÜ	15	1	16	Kurumcu İktisat	Neo-Marksist/Radikal	Genel Olarak Heterodoks	

SONUÇ

İktisat disiplini günümüzde iki ana gelenek üzerinden devam etmektedir: Ortodoks ve Heterodoks. Bu iki grubun kesin bir biçimde tanımlanmasına ve sınırlarının çizilmesine yönelik birbirinden oldukça farklı yaklaşımlar vardır. İktisat disiplininin “değişen” ve “gelişen” doğası, tanımların ve sınırların sürekli olarak yeniden belirlenmesine yol açmaktadır. Bu çalışma ilgili yazında büyük ölçüde kabul edilen ancak “görece dar bir heterodoksi” tanımını benimsemekte ve bu tanımdan hareketle Türkiye’de heterodoks iktisadın izlerini sürmektedir.

Çalışma kapsamında, Türkiye’de 1990-2019 döneminde heterodoks iktisat kapsamına giren 258 tez tespit edilmiştir. Bu dönemde Türkiye’de iktisat ve maliye alanlarında yaklaşık 11 bin tez yazılmıştır. Heterodoks iktisat olarak tanımlanan tezlerin toplam içindeki payı %2,5 gibi son derece düşük bir orana sahiptir. Bununla birlikte 2000’li yıllardan itibaren heterodoks tez sayısında bir artış gözlenmektedir. Bu artışın gerisinde birkaç unsurun etkili olduğu söylenebilir. Bunların ilki 2000’lerin başında başta Avrupa ve ABD üniversitelerinde ortaya çıkan neoklasik iktisada yönelik eleştirilerin artmasıdır. Bu eleştiriler neoklasik iktisat dışındaki ekollere yönelik bir artışa yol açmış olabilir. İkincisi 2008 küresel krizi etrafından ortaya çıkan gelişmelerdir. Ana akım iktisadın küresel krizi açıklama konusundaki açıklamalarının yetersiz kalması, alternatif ve eleştirel yaklaşımlara yönelik bir ilginin artmasına yol açmıştır. Üçüncüsü ise Türkiye ekonomisinin ve akademisinin yapısal özelliklerinden kaynaklanmış olabilir. Özellikle doktora tez sayılarındaki artış dikkat çekici niteliktedir. Heterodoks iktisat kapsamındaki tezler büyük ölçüde Marmara, Ankara, İstanbul, Gazi, ODTÜ ve Hacettepe gibi eski ve “merkez” üniversitelerde yoğunlaşmaktadır. Bunun yanında Çukurova hariç görece yeni sayılabilecek merkezin dışındaki Akdeniz, Dokuz Eylül, Mersin, Eskişehir Osmangazi, Dicle ve Niğde Ömer Halisdemir gibi üniversitelerde sayıca az olmakla birlikte bir heterodoks eğilimin varlığından söz edilebilir.

Elde edilen veriler ile Türkiye’nin en eski üniversiteleri ilişkilendirildiğinde, heterodoks çalışmalar açısından Marmara, İstanbul, Ankara, ODTÜ ve Hacettepe gibi üniversiteler öne çıkmaktadır. Buna karşın 1990-2019 döneminde Atatürk, Ege, Karadeniz Teknik, İstanbul Teknik ve Anadolu Üniversitesi’nde yazılmış heterodoks tez sayısı son derece azdır. Başka bir deyişle, heterodoks tezler Ankara ve İstanbul’daki üniversitelerde yoğunlaşmaktadır. Bu veriler, Türkiye’nin kuruluş tarihi itibarıyla en eski üniversitelerinin sadece yarısında heterodoks geleneklerin varlığını göstermektedir.

Üniversitelerde yazılan tezlerin hangi heterodoks geleneklerle ilişkili olduğunun belirlenmesi heterodoks geleneklerin varlığını göstermesi açısından önemlidir. Bu anlamda en fazla tezin yazıldığı Marmara, İstanbul, Ankara, Gazi ve ODTÜ’de Marksist/Radikal, Post-Keynesyen ve Kurumcu iktisat gibi farklı heterodoks geleneklerin varlığından söz edilebilir. Doktora tez sayısı açısından bakıldığında ise Gazi, İstanbul ve Çukurova Üniversitesi öne çıkmaktadır. Öyle ki, bu üç üniversitede doktora tez sayısı yüksek lisans tez sayısından fazladır. Eskişehir Osmangazi, Mersin ve Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinde heterodoks tezlerin varlığına karşılık, belirli bir ekolden söz etmek en azından şimdilik oldukça zordur. Bununla birlikte, Mersin ve Eskişehir Osmangazi Üniversitelerinde tamamlanan tezlerin büyük bir bölümünün son beş yılda yazıldığı dikkate alındığında bu üniversitelerin bir heterodoks gelenek oluşturma potansiyeli taşıdıkları söylenebilir. Akdeniz, Çukurova, Dokuz Eylül ve Dicle Üniversitelerinde az sayıda teze rağmen belirli bir heterodoks geleneğin ağırlıkta olduğu gözlenmektedir.

Herhangi bir akademik disiplin içindeki farklı yaklaşımlar ve ekollerin varlığı, ders programlarının, akademik çalışmaların, dergilerin ve araştırma merkezlerinin incelenmesiyle anlaşılabilir. Heterodoks iktisat alanındaki yeni çalışmaların bu alanlara yönelmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Arnsperger, C. ve Varoufakis, Y. (2006). What Is Neoclassical Economics? The three axioms responsible for its theoretical oeuvre, practical irrelevance and, thus, discursive power, *Panoeconomicus*, 53 (1), 5-18.
- Backhouse, R. E. (2000). Progress in heterodox economics. *Journal of the History of Economic Thought*, 22(2), 149-155.
- Backhouse, R. E. (2004). A suggestion for clarifying the study of dissent in economic. *Journal of the History of Economic Thought*, 26(2), 261-271.
- Batifoulier, P. Chavance, B. Favereau, O. Jallais, S. Labrousse, A. Lamarche, T. Orléan, A. ve Tinel, B. (2018). *Hepsi aynı şeyi söyleyecekse bu kadar çok iktisatçıya ne gerek var?* (Ç. Akdere Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bilir, H. (2019a). Neoklasik iktisat: ana akım mı, ortodoks mu?. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 65-80.
- Bilir, H. (2019b). Sosyolojik Bir kategori olarak heterodoks iktisat. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 263-276.
- Colander, D. (2000). The death of neoclassical economics. *Journal Of The History Of Economic Thought*, 22(2), 127-143.
- Colander, D. Holt, R. P. F. ve Rosser, Jr. B. (2004). The changing face of mainstream economics. *Review of Political Economy*, 16(4), 485-499.
- Colander, D. Holt, R. P. F. ve Rosser, Jr. B. (2007). Live and dead issues in the methodology of economics. *Journal of Post Keynesian Economics*, 30(2), 303-312.
- Davis, J. B. (2006). The nature of heterodox economics. *Post-Autistic Economic Review*, 40, 23-30.
- Davis, J. B. (2009). The nature of heterodox. Fullbrook, E. (Ed.), *Ontology and Economics: Tony Lawson and his Critics* içinde (ss.83-92). London: Routledge.
- Dequech, D. (2007). Neoclassical, mainstream, orthodox, and heterodox economics. *Journal of Post Keynesian Economics*, 30(2), 279-302.
- Dobusch L ve Kapeller J (2012). Heterodox United vs. Mainstream City? Sketching a Framework for Interested Pluralism in Economics. *Journal of Economic Issues*, 46(4), 1035-1057.
- Dowd, D. (2008). *Kapitalizm ve kapitalizmin iktisadi eleştirel bir tarih* (C. Gerçek Çev.), İstanbul: Yordam Kitap.
- Eren, E. (2009), “Yeni” İktisatta Ortak Noktalar. <http://kisi.deu.edu.tr/selim.sanlisoy/yeni%20iktisatta%20Ortak%20noktalar.pdf> (Son erişim tarihi. 25.05.2020).
- Eren, E. (2012). *Yerleşik iktisatta içerik kayması ve paradigma değişikliği*. Tartışma Metni, No. 2012/51, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara.
- Eren, E. ve Uysal, E. (2017). İktisatta Yeni Heterodoks Gelişmeler. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 134-151.
- Fine, B. ve Milonakis, D. (2014). *İktisat emperyalizminden acayip iktisada* (e. Kırmızıaltın, ve H. Bilir Çev.). Ankara: Heretic Yayınları.
- Foley, D. K. (2013). Notes on ideology and methodology, with addendum. Lee, F. S. ve Lavoie, M.L. (Ed.). *Defence of post-keynesian and heterodox economics* içinde (ss.230-240). Newyork: Routledge.
- Gürkaynak, R. S. ve Güven, A. R. (2002/2003). İktisat ile toplum bilimleri: Bir Katolik evliliğin kenar notları. *Toplum ve Bilim*, 95, 6-22.
- Hodgson, G. M. (2019). *Is there a future for heterodox economics? institutions, ideology and a scientific community*. Cheltenham: Edward Elgar.

- Kutlu, S. (2012). *İktisat Metodolojisinde Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Eleştirel Gerçeklik*. (Tez No: 328599). [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi], Yüksek Öğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Landreth, H. ve Colander, D. C. (2002). *History of Economic Thought*. Fourth Edition, Boston: Houghton Mifflin Company.
- Lavoie, M. (2013). After the crisis: Perspectives for post-Keynesian economics. Lee, F.S. ve Lavoie, M.L. (Ed.), *Defence of Post-Keynesian and heterodox economics* içinde (ss.20-41). New York: Routledge.
- Lawson, T. (2006). The nature of heterodox economic. *Cambridge Journal of Economics*, 30(4), 483–505.
- Lawson, T. (2009). Heterodox Economics and Pluralism: Reply to Davis. Lawson, T. ve Fullbrook, E. (Ed.), *Ontology and economics: Tony Lawson and his critics* içinde (ss.93-129). London: Routledge.
- Lee F. S. (2009). *A history of heterodox economics: challenging the mainstream in the twentieth century*. New York: Routledge.
- Lee, F. S. (2011a). The pluralism debate in heterodox economics. *Review of Radical Political Economics*, 43, 540-551.
- Lee, F. S. (2011b). Introduction to Heterodox Economics. J Tae-Here (Ed.), *International directory for heterodox economists* içinde (ss.1-8). New York, 4 Edition.
- Lee, F. S. (2013). Heterodox economics and its critics. Lee, F.S. ve Lavoie, M. L. (Ed.), *Defence of post-keynesian and heterodox economics* içinde (ss.104-132). Newyork: Routledge.
- Madra, Y. M., Özselçuk, C. ve Erçel, K. (2002/2003). Bir tabu olarak ‘ekonomi’. *Toplum ve Bilim*, 95, 104-139.
- Mearman, A. (2007). Teaching heterodox economic concepts. *The handbook for economics lecturer*, <https://www.economicsnetwork.ac.uk/handbook/printable/heterodox.pdf> (Erişim tarihi, 21.08.2020).
- Mearman, A. (2012). Heterodox economics’ and the problem of classification. *Journal of Economic Methodology*, 19 (4), 407-424.
- Stockhammer, E. ve Ramskogler, P. (2013). Post Keynesian economics-how to move forward. Lee, F. S. ve Lavoie, M. L. (Ed.), *Defence of Post-Keynesian and heterodox economics* içinde (ss.42-61). Newyork: Routledge.
- Üşür, İ. (2003). Ekonomi politik: zarif mezar taşları?. *Praksis Dergisi*, 10, 211-238.
- Wolff, R. D. ve Resnick, S. A. (2016). *Çatışan iktisadi teoriler* (E. Can, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Wrenn, M. V. (2007). What is heterodox economics? Conversations with historians of economic thought. *Forum for Social Economics*, 36 (2), 97-108.
- Yılmaz, F. (2012). İktisat, kurumsal iktisat ve sosyoloji. *Sosyoloji Konferansları*, 1-17.

EXTENDED ABSTRACT

In the discipline of economics, there is a tradition challenging the orthodox/mainstream thinking: heterodox economics. This approach remained relatively unpopular until the mid-20th century, but from the 1970s onwards it gained momentum with the effect of the changes in the economy and the politics of the capitalist world. In order to show the difference in the discipline in the 1990s, as a “new” concept “heterodox economics” started to be used widely. The main partnership of approaches within heterodox economics is to oppose the traditional mainstream orthodoxy and the neoclassical economics. However, it is important to emphasize that there is not a heterodox economics which is homogenous. Within the heterodox economics there are different approaches from theoretical, methodological and political point of view.

This study focuses on the above-mentioned heterodox economics. However, it is not easy to distinguish orthodox and heterodox approaches from each other within the discipline. In other words, the main basis for defining heterodoxy in the discipline of economics and its borders with orthodoxy are the differences in terms of theoretical, ideological and policy proposals of the schools.

This study adopts the definition of heterodoxy which is widely accepted in the relevant literature. The schools selected here as the representatives of heterodox economics are Marxist-Radical Economics, Post-Keynesian Economics, Cambridge Keynesians, Sraffian Economics, Former Institutional School, Historical School, Austrian School, Neo-Austrian School, Public Choice Theory, Feminist Economics, Socio-Economics and Evolutionary Economics.

The aim of this study is to trace the traditions known as "heterodox" in postgraduate studies in Turkey. In this context, the postgraduate theses written in Turkish universities in the period of 1990-2019 is to be examined, and based on the findings the status of the heterodox traditions is exhibited. This study, on the one hand, is revealing the current state of the heterodox traditions in Turkey, on the other hand, it aims to provide a roadmap to researchers who want to study in this field.

There are three main reasons why this paper focuses on the period of 1990-2019. First of all, although the history of schools with an understanding of heterodox economics goes back a long way, the use of the concept of heterodox economy is a relatively new situation. In fact, despite the existence of old traditions such as Marxist and Institutional economics, the use of the concept is relatively new and its widespread use dates back to the 1990s. For this reason, 1990 was chosen as the starting date of the study. A second reason is that the use of keywords is not common in the theses scanned and difficulties in reaching all of the theses. The last reason is that the existence and development of different traditions within a discipline require a certain period of time.

The study has its own specific limitations. The first one is the way of determining the school/schools of thought that are conceptually entering in the field of heterodox economics. Undoubtedly, a narrower or wider heterodox field can be determined according to a different theoretical and conceptual framework. The second is whether the selected keywords are sufficient or not. This problem has been alleviated to some extent by taking into account the keywords of theses obtained. Therefore, the keywords searched in the search engine of the National Center for Thesis are more than those listed in the study. Thirdly, in the search carried out with the keywords, some theses completed in other fields outside of economics and public finance have been reached and included in the study. The fourth is the problem of how a thesis can be classified as heterodox. In such cases, it has been decided by examining the content, introduction and conclusion sections of the thesis in detail.

Totally 258 theses have been included in this study. They were chosen as a sample of the study among 11 thousands dissertations. Of all the theses, those classified as having a heterodox economics perspective consists of only 2.5%. However, it is observed that there has been an increase in the number of the thesis adopting heterodox economics perspective since 2000s. The dissertations within the scope of heterodox economics are mostly concentrated in

old and “central” universities such as Marmara, Ankara, Istanbul, Gazi, METU and Hacettepe. One can see that hererodox economics is becoming popular slowly among the scholars from Akdeniz University, Dokuz Eylöl University, Mersin University, Eskişehir Osmangazi University, Dicle University, Çukurova University and Niđe Ömer Halisdemir University.